

Gratis

Kust&Zee Gids

2019 - 2020

Samen voor een rijke kust
en een gezonde zee

In het hart
Special over
de Noordzee in
balans

DE DUINEN EEN
INSECTENPARADIJS

SAMEN DE ZEE
GEZONDER MAKEN

VAKANTIE IN
CARIBISCH NEDERLAND

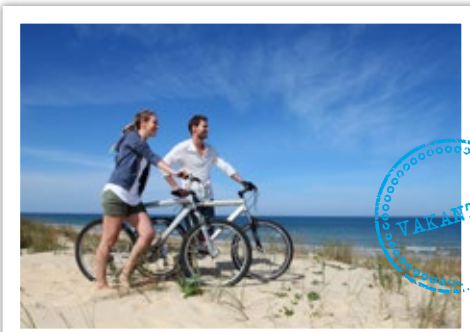
Inclusief
Kust&Zeeprijsvraag

Voor een **rijke kust** en een **gezonde zee**

Bestaat er een eiland van plastic?	7
Beschermen van onze planeet op een nuttige manier	9
Op weg naar plasticvrije rivieren	10
Voor een schone zee en kust	12
Ook vissers pakken plastic soep aan	13
Wat als de dijken breken?	14

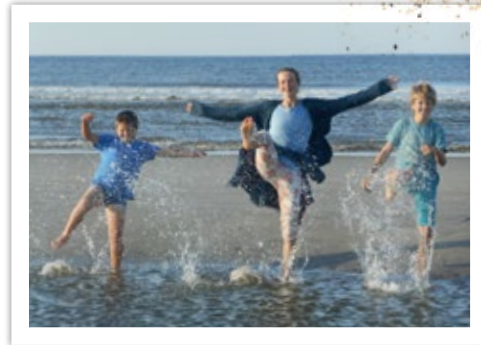

Vakantie aan **Kust&Zee**

15

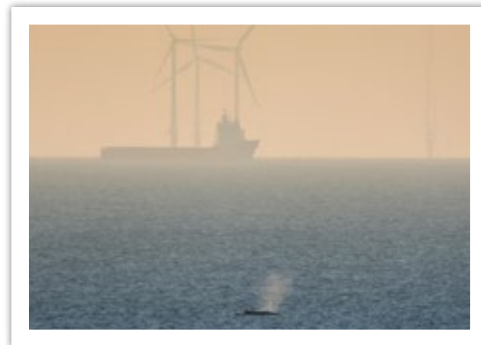
Ervaar de ruimte in Noordwijk!	16
Bruisend Walcheren!	18
Goeree-Overflakkee, natuurlijk aan de kust	19
"Schouwen-Duiveland zit in mijn hart, hoofd en handen"	20
Westvoorne natuurlijk-actief!	22
Kom tot rust aan de Katwijkse kust	23
De Nederlandse Caribische eilanden ademen natuur en cultuur	24
Blauwe Vlag wappert weer op 181 plaatsen in Nederland	27

5

Uitjes en evenementen **2019**

28

WERKEN AAN EEN VEILIGE, GEZONDE EN PRODUCTIEVE NOORDZEE

VINDEN WE SAMEN DE JUISTE BALANS TUSSEN HET GEBRUIK EN LEVEN VAN DE NOORDZEE?

31

De Noordzee is al decennia één van de drukst bevaren scheepvaartroutes ter wereld. Het aantal scheepsbewegingen blijft toenemen. Daarnaast wordt de Noordzee intensief gebruikt voor onder meer olie- en gaswinning, toerisme en recreatie, visserij, energie- en zandwinning. Het is ook een kwetsbaar gebied. Activiteiten hebben soms schadelijke gevolgen voor de zee, de duinen en het strand zoals vervuiling, zwerfafval en onderwatergeluid.

Het huidige gebruik, is nog niet in evenwicht met het leven in en op die Noordzee. Als iedereen alleen zijn eigen belangen voor ogen heeft, blijft dat evenwicht buiten bereik. Daarom werken overheden, bedrijfsleven, kenniswereld en natuur- en milieuorganisaties nu intensief samen aan een veilige, gezonde en productieve Noordzee. Maar vinden zij samen de juiste balans tussen het gebruik en leven van deze zee?

Natuur beleven aan **Kust&Zee** 39

De duinen, een insectenparadijs	40
Beschermen van 800 hectare natuur	42
Beleef het water en de dijk in Delfzijl	43
Wadden: de kracht van eb en vloed	44
Onzichtbaar wadden	46
Harger- en Pettemerpolder: een echte Noord-Hollandse polder	48
Eén met water	49
Samen op de bres voor paling	50

Bekijk voor meer informatie ook de digitale versie
van de Kust & Zee Gids
op www.kustenzee.nl

Kust&Zee gids

Vereniging Kust & Zee biedt met deze gids een podium aan alle partijen die zich inzetten om de Nederlandse kust en zee een veilige, natuurlijke, duurzame en leefbare plek te laten zijn.

Vereniging Kust & Zee

Coastal & Marine Union - EUCC
Rapenburg 8, 2311 EV Leiden
071-5143719, info@kustenzee.nl
www.kustenzee.nl

Colofon

Uitgave: Vereniging Kust & Zee

Hoofd- en eindredactie: Freddy van der Brugge
(Van der Brugge Communicatie Advies, Leiden)

Redactieteam: Freddy van der Brugge, Albert Salman,
Robert Steenberg en Pim Jansen

Fondsen- en advertentiewerving: Van der Brugge Communicatie
Advies en Vereniging Kust & Zee

Productie: Van der Brugge Communicatie Advies

Vormgeving: www.insandoutsdesign.nl, Maassluis

Druk: Senefelder Misset

Redactieadres: Postbus 11232, NL-2301 EE Leiden, info@kustenzee.nl

Speciale dank aan: De kustgemeenten: Bonaire, Goeree-Overflakkee, Noordwijk, Katwijk, Saba, Schouwen-Duiveland, Sint Eustatius, Veere, Westvoorne, Adessium Foundation, Camping De Duinpan, Corpus, Deltapark Neeltje Jans, Diergaarde Blijdorp, Duurzaam Palingfonds, Ecomare, Eel Stewardship Fund, Evides waterbedrijf, Green Deal Visserij voor een Schone Zee, Healthy Seas, Healthy Seas Socks, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Informatiecentrum Zand tegen Zee (Petten), KIMO Nederland & België, Kustwacht Nederland, Marketing Groningen, Merk Fryslân, Ministerie van EZ & Klimaat (RVO en Directie Natuur en Biodiversiteit), Ministerie van I&W, Nationaal Park Zuid-Kennemerland, Natuurmonumenten, Natuurmuseum Fryslân, Nederlandse Vissersbond, NLDelta, Noordwijk Marketing, Programma Naar een Rijke Waddenzee, Provincies Fryslân (Friesland) en Groningen, PWN, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Rijkswaterstaat, Space Expo, Stichting DUPAN, Stichting Green Destinations, Stichting KMKV, Stichting NederlandSchoon, TESO, Vereniging van Waterbouwers, VisNed, VisitWadden.nl, VVV Katwijk, VVV Texel, VVV Zeeland, Waterschap Noorderzijlvest, Watersnoodmuseum.

Op eigen titel: Grietje van Dijk en Pim Jansen

Coverfoto: Els Bax uit Noordwijk

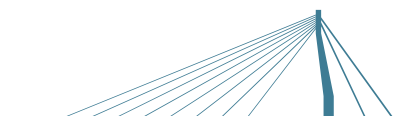
Oplage: 200.000

De Vereniging Kust & Zee is aangesloten bij het Keurmerk Goede Doelen en verbindt zich hiermee aan de voorwaarden behoorlijk inzicht te zullen geven in haar prestaties, optimaal te zullen presteren en dit naar haar donateurs te communiceren.

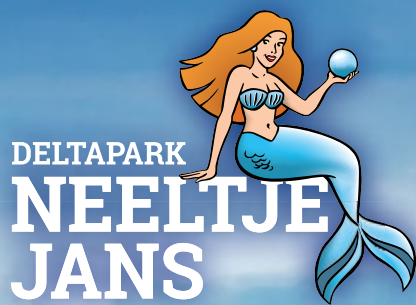
COMMUNICATIEKLOVEN OVERBRUGGEN

Bel voor een kennismakingsgesprek

VAN DER BRUGGE COMMUNICATIE ADVIES

Willem van der Veldenweg 59, 2451 BB LEIMUIDEN
T 0172 - 500 517 | M 06 54 717 543
E info@bruggecommunicatie.com

OP AVONTUUR BIJ DELTAPARK NEELTJE JANS

**WATERFUN,
ZEELEEUWEN,
ZEEHONDEN,
HAAIEN &
EXPOSITIES!**

DELTAPARK NEELTJE JANS FUN VOOR DE HELE FAMILIE!

Wil je meer weten over de Deltawerken, ben je natuur- en dierenliefhebber of wil je iets leuks en spannends doen, dan kom je naar Deltapark Neeltje Jans. Het hele jaar door waterfun, interessante exposities, zeehonden- en zeeleeuwenshows en de onderwaterwereld in het Blue Reef Aquarium! Bezoek ook de expo's 'Healthy Seas' en 'Zee zonder Zwerfvuil'!

DELTA EXPERIENCE!

**ERVAAR ZELF DE
ENORME KRACHT
VAN HET WATER**

€4,- KORTING
vanaf 4 jaar en ouder

Lever de kortingsbon in bij de kassa van Deltapark Neeltje Jans & ontvang korting op de entreprijs! Max. 4 pers. per kortingsbon en niet i.c.m. andere acties of kortingen. Actie geldig t/m 03-11-2019.

Kust&Zeejids 2019

WWW.NEELTJEJANS.NL

Voor een rijke kust en een gezonde zee

Vereniging Kust & Zee werkt al bijna 30 jaar belangeloos aan een rijke kust en een gezonde zee. Via diverse projecten zoeken wij, samen met anderen, aan duurzame oplossingen en brengen ze in praktijk voor een beter evenwicht tussen mens en natuur. Zo zetten wij ons al jaren in voor schone stranden en een zee zonder zwerfafval. Op die manier willen wij de groeiende plastic soep een halt toe roepen.

Vereniging Kust & Zee werkt ook aan:

Recycling van afval uit zee

We blijven werken aan een schonere zee en aan initiatieven om afval uit zee een nieuw leven te geven. Zo worden de oude en overtollige visnetten in de Nederlandse havens ingezameld om te worden hergebruikt of gerecycled. Een gedeelte van de netten wordt verwerkt tot ECONYL® garen, een hoogwaardige nylon garen waarmee nieuwe producten zoals badmode, sokken en tapijten worden gemaakt. Onze Nederlandse vissers halen tijdens hun werk ook het nodige afval uit zee. Zij brengen het aan de wal, waar zij het afval gescheiden kwijt kunnen voor recycling. Vereniging Kust & Zee zet zich in, als partner binnen de Green Deal Visserij voor een Schone Zee, met de vissers en vele andere partijen om nieuw zwerfafval in zee tegen te gaan. [Lees meer op pagina 13.](#)

Natuur- en mensvriendelijke recreatie en toerisme

Wil je verantwoord op vakantie, denk dan eens aan een QualityCoast-bestemming. Dit zijn zorgvuldig door Kust & Zee en Stichting Green Destinations geselecteerde en beoordeelde kustgemeenten die natuur- en mensvriendelijke recreatie en toerisme bieden. Deze gemeenten gaan overigens nog veel verder. Door aan het QualityCoast-programma mee te doen krijgen zij ook inzicht in hun prestaties en verbetermogelijkheden op het gebied van 'groene' economie, cultuur, natuur en landschap, milieu en klimaat. Met de QualityCoast-status profileren zij zich als duurzame, groene, schone en authentieke bestemmingen naar haar bezoekers, bewoners en ondernemers. Vanwege het succes van QualityCoast is er nu ook zo'n programma voor landgemeenten. Dit gebeurt onder de naam Green Destinations. Kijk voor meer informatie op www.greendestinations.org. Lees meer over [QualityCoast vanaf pagina 15.](#)

Balans vinden tussen gebruik en leven van de zee

De zee levert ons voedsel, vermaak, delfstoffen, energie en transportwegen. De Noordzee is een van de drukste zeeën ter wereld. Onder water is het de woonplaats van allerlei dieren en planten. De balans tussen het gebruik van de zee en het leven in zee is al decennia scheef. Om het goede evenwicht weer te krijgen, zet Vereniging Kust & Zee zich al jaren actief in om mensen, bedrijven en overheden bewuster te maken van wat zij zelf kunnen bijdragen aan een gezonde zee.

Op dit moment en de komende jaren vindt er een grote verandering plaats. Met het klimaatakkoord verplicht Nederland zich tot een omschakeling van fossiele energieopwekking naar duurzame energie, onder andere door windenergie. Omvangrijke windturbineparken op zee lijken onontkoombaar. Dit zal het landschap op de Noordzee aanzienlijk veranderen. Een nieuw evenwicht tussen de verschillende vormen van gebruik en het leven (de natuur) van de Noordzee is noodzakelijk. Hoe de Noordzee er nu voor staat en hoe we samen op zoek gaan naar die 'nieuwe' balans [lees je op pagina 31 - 38.](#)

Samenwerking in Europa

Onze vereniging doet dit onder haar internationale naam 'EUCC' ook als actief lid van diverse werk- en expertgroepen van de Europese Commissie. Bijvoorbeeld over Integraal Kustbeheer en ruimtelijke planning op de Europese zeeën. Daarnaast coördineert de EUCC twee werkgroepen van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) voor onderwatergeluid en zwerfvuil.

Word ook Vriend van Kust & Zee!

Dankzij de steun van vele honderden Vrienden van Kust & Zee kunnen wij invloed blijven uitoefenen op het beleid in Brussel en Den Haag.

Meld je daarom aan voor maar 2 euro per maand!

- Voor een schone zee en schone stranden.
- Voor het onderwaterleven in de Noordzee.
- Voor de overleving van bruinvissen voor onze kust.
- Voor het behoud en uitbreiding van de verscheidenheid aan natuur
- Voor vele andere onderwerpen in het belang van een rijke kust en een gezonde zee.

Kijk op: www.kustenzee.nl/lid-worden of informeer naar een andere mogelijkheid om ons te steunen, e-mail naar info@kustenzee.nl.

TESO koerst af op een schone lucht

Kijk voor meer informatie op teso.nl

Groene walstroom

Tijdens het nachtelijk verblijf in de veerhaven maken de schepen gebruik van groene walstroom, geleverd door TexelEnergie.

Zonnepanelen

Dankzij 700m² aan zonnepanelen wordt tijdens de vaart jaarlijks een hoeveelheid stroom opgewekt gelijk aan het verbruik van 35 huishoudens.

Hybride

Dankzij CNG en batterijen (1,6Mw) is de Texelstroom zuiniger en schoner dan haar voorgangers. Vergelijkbaar met een hybride auto. Deze innovatie is beloond met een Shippax Award.

TESO

Uw veerdienst tussen Texel en Den Helder

BESTAAT ER EEN EILAND VAN PLASTIC?

Rivieren, de transportkanalen van veel zwerfvuil en plastic afval

Biologen vinden steeds meer dieren met plastic in hun maag

In de zeeën en oceanen drijven grote hoeveelheden plastic afval. Lange tijd dachten we dat dit plastic zich in grote eilanden in de oceanen ophoopte. Onderzoekers zijn er de laatste jaren achter gekomen dat je ontzettend veel mist als je alleen bezighoudt met drijvend plastic. Meer dan 99% van al het plastic dat ooit in de oceaan is gekomen drijft niet meer aan de oppervlakte. Maar waar is het dan wel?

Jaarlijks komt er 5 miljoen ton plastic in de oceaan terecht. Toch drijft er naar schatting 'maar' zo'n 250.000 ton plastic aan de oppervlakte. Een deel van het afval bevindt zich op de zeebodem en een deel spoelt aan, maar het meeste zit in de eerste tien meter onderwater. Je kunt het dus nauwelijks zien. Veel zorgelijker is het dat er ook heel veel in dieren zit. Biologen vinden steeds meer dieren met plastic in hun maag, bijvoorbeeld bij 80% van de zeevogels. En we weten eigenlijk niet hoe dat er komt.

Hoe beweegt plastic op zee?

Oceanografen en andere onderzoekers hebben waargenomen dat het niet genoeg is om

alleen naar de oceaanstromingen te kijken om te zien hoe het plastic beweegt in de zee. Je moet ook de invloed van golven en stormen bestuderen, hoe snel plastic onder verschillende omstandigheden uiteenvalt in kleine stukjes, dat soort dingen. Je krijgt pas een goed beeld van wat er gebeurt als je al die onderdelen meeneemt.

'Ons plastic' belandt op de Noordpool

Inmiddels deden diverse onderzoekers al verrassende ontdekkingen. Heel veel plastic in de Noordelijke IJszee blijkt via een directe route afkomstig uit Europa en de Verenigde Staten. Er drijven daar naar schatting zo'n 300 miljard stukjes plastic. Omdat de meeste stukjes het formaat van een rijstkorrel hebben, is het plastic afval erg lastig op te ruimen. Het is 'ons plastic' dat daar terechtkomt, dus het is onze verantwoordelijkheid om dit probleem op te lossen. Dat vinden Vereniging Kust & Zee, andere natuurorganisaties en vele onderzoekers.

Zoek de oplossingen dichtbij huis

Als jouw plastic boterhamzakje in de Oude Gracht van Utrecht belandt, komt dat via

kanalen en rivieren uiteindelijk in de zee en dus vaak op de Noordpool. Onderweg is het plastic afgebroken tot minuscule kleine stukjes. We kunnen hier samen wat aan doen en de oplossingen zijn dichtbij huis dan je denkt. Ten eerste: zorg dat jouw plastic niet op straat belandt en raap rommel op, al is het maar een stukje per dag. Haal samen met anderen actief zwerfafval uit sloten en grachten, maar ook uit riviermondingen en van het strand. Op al die plekken is het afval vaak nog groot en makkelijker op te ruimen.

Op de volgende pagina's in deze rubriek lees je hoe vissers, ondernemers, bewoners en bezoekers van de kust, overheden en natuurorganisaties het afval op en in de zee en rivieren opruimen.

HEALTHY SEAS SOCKS

A JOURNEY FROM WASTE TO WEAR

Healthy Seas Socks maakt een beetje duurzamer leven voor iedereen een stuk eenvoudiger. Deze heerlijk zachte en comfortabele sokken worden namelijk deels gemaakt van achtergelaten en rondobberende visnetten. De sokken zijn comfortabel, zacht, naadloos en mogen niet ontbreken in je sokkenla. Koop een paar Healthy Seas Socks en help hiermee het onderwaterleven.

WWW.HEALTHYSEASSOCKS.COM

Foto: Cor Kuyvenhoven

HEALTHY SEAS

BESCHERMEN VAN ONZE PLANEET OP EEN NUTTIGE MANIER

Het initiatief 'Healthy Seas, a Journey from Waste to Wear' is opgezet met het doel om afval, met name visnetten, uit de zeeën te verwijderen om de zeeën gezonder te maken en het verzamelde zwerfvuil te recyclen tot textielproducten. Nylonproducent Aquafil verwerkt de geborgen visnetten samen met ander nylonafval tot ECONYL®-garen, een hoogwaardige grondstof voor het maken van nieuwe producten. Het initiatief is actief in Europa, met de nadruk op de Noordzee, de Adriatische Zee en de Middellandse Zee, al deze regio's die van belang zijn voor biodiversiteit en toerisme en ook intensief worden gebruikt voor de visserij.

'Spooknetten'

De afgedankte, verloren of verlaten visnetten worden vaak 'spooknetten' genoemd, omdat ze zonder menselijke betrokkenheid vis en andere zeedieren blijven vangen. Dat heet ook wel 'spookvissen'. Miljoenen zeedieren, inclusief haaien, dolfijnen, zeehonden en schildpadden lijden en sterven door verstrikking in deze netten. Daarnaast komt vistuig dat is verlaten, verloren of op een andere manier wordt weggegooid vaak in

een heel ander deel van de wereld terecht. Oceanische stromingen en winden kunnen duizenden kilometers lang 'spookvissend' materiaal vervoeren. Zelfs afgelegen Antarctische gebieden zijn niet vrij van deze vervuiling - elke oceaan en zee op aarde is aangetast.

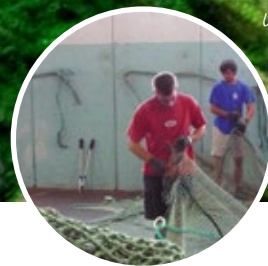
In Nederland werkt Healthy Seas samen met Ghost Fishing en Zeester, twee gespecialiseerde duikgroepen om bergingen op zee te organiseren gericht op scheepswrakken. In één dag bergen we met deze duikers ongeveer 300 kilo netten. Daarnaast werken we samen met een steeds groter wordende groep vissers waarvan wij de visnetten innemen.

Samen doen!

Healthy Seas biedt op Europees niveau een showcase voor circulaire economie en duurzaamheid. Daarbij benadrukt zij dat afval te waardevol is om te worden verspild. De kracht van Healthy Seas ligt in het partnerschap van bedrijven en non-profit organisaties die werken aan hetzelfde doel: een betere planeet en gezondere zeeën, terwijl we al doende leren, staan we open voor nieuwe partners en creatieve ideeën.

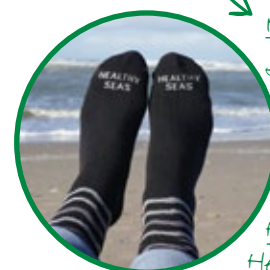
Visnetten worden ingenomen van vissers

Netten worden klaargemaakt voor recycling

Nieuw nylon garen gemaakt van opgehaald vistuig

Het eindproduct: Healthy seas sokken!

Wil jij ook het werk van Healthy Seas ondersteunen? Dat kan: door te doneren, lokale actie te ondernemen, officiële partner te worden of gewoon een van de gerecyclede producten (sokken, badkleding) te kopen.

Ga voor meer informatie naar de website www.healthyseas.org

Fotografie: Pascal van Erp en Robert Steenbergem

OP WEG NAAR PLASTICVRIJE RIVIEREN

Een mooi strand en een schone zee vindt iedereen fijn. Helaas zitten onze zeeën en oceanen vol met plastic, wat de kwaliteit van het milieu aantast. Regelmatig worden we geconfronteerd met zeemeewuven die verstrikt zijn geraakt in visnetten of andere dieren die gestikt zijn door het eten van plastic afval. Niet alleen het zichtbare plastic is gevaarlijk. Plastic in water breekt af in hele kleine stukjes (microplastics) en komt daarmee in ons voedsel terecht.

Deze 'plastic soep' in oceanen ontstaat door afval dat 'wij' op zee of op stranden achterlaten, maar vooral door de aanvoer via rivieren. Het blijkt namelijk dat ongeveer 80% van het plastic afval in zee belandt via de rivieren. Dit gaat wereldwijd om miljoenen tonnen plastic per jaar. En deze hoeveelheid neemt de komende jaren ook nog toe. De hoogste tijd om maatregelen te nemen dus. Niet alleen op zee en langs de stranden, maar ook langs en op de rivieren.

Opruimacties

Wat gebeurt nu al langs de rivieren? Er wordt al veel opgeruimd door vrijwilligers.

Vaak zijn er opruimacties langs onze rivieren, georganiseerd door gemeenten, natuurorganisaties of samenwerkingsverbanden. Ook doen gemotiveerde burgers onderzoek naar het soort afval langs rivieren. Zij helpen dan ook actief mee om de bronnen op te sporen.

Bronnen van zwerfafval

Zwerfafval in en langs rivieren ontstaat bijvoorbeeld in gebieden waar veel mensen komen, zoals recreatiestranden, jachthavens en stadskades, maar ook op het water door recreatie- en beroepsvaart. Ook komt zwerfafval in de rivieren via riool-overstorten en wordt dan meegevoerd vanuit stroomopwaarts gelegen gebieden in Nederland en het buitenland. Zwerfafval is anoniem. Het is van niemand en daardoor van ons allemaal! We zijn dan ook samen verantwoordelijk dit probleem op te lossen.

Aanpak zwerfafval in rivieren

De minister en staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat willen het probleem op diverse manieren aanpakken en hebben hun plannen eind 2018 gedeeld met

de Tweede Kamer. Om verdere verspreiding van plastics in het milieu te voorkomen, moet eerst de problematiek in de rivieren in kaart worden gebracht: waar ligt het meeste zwerfafval, hoe kan het worden opgeruimd en hoe kunnen we vooral voorkomen dat het ontstaat. Daarbij slaan overheden, natuur- en milieuorganisaties, maar ook het bedrijfsleven, publieke en private partijen steeds vaker de handen ineen. We zijn immers samen verantwoordelijk voor schone en gezonde rivieren en oceanen. Op hoofdlijnen ziet de aanpak er als volgt uit:

1

Metten is weten: om een beter inzicht te hebben in de hoeveelheden, samenstelling en herkomst van het plastic wordt een monitoringstrategie ontwikkeld voor de (zichtbare) macroplastics en de (onzichtbare) microplastics.

2

Vangen: het plastic dat uit de rivieren gevestigd kan worden, komt niet in zee. Er zijn al verschillende technieken om (plastic) zwerfafval te vangen. De een is geschikt

↗ Opruimen kan ook gezellig zijn

↘ Plastic wordt het meest aangetroffen

↗ Veel zwerfafval blijft op de oevers achter na hoogwater

voor een stromende rivier, terwijl een ander systeem beter werkt in stilstaand water. Omdat de eigenschappen van de rivieren verschillen van plaats tot plaats en per seizoen, zullen verschillende technieken nodig zijn. Idealiter zal het gevangen plastic als grondstof opnieuw gebruikt worden. Daarom wordt ook naar de mogelijkheden gekeken om het afval hoogwaardig te verwerken.

3

Gedrag aanpassen: plastic afval op oevers van rivieren ontstaat vaak op plekken zoals recreatiestrandjes en jachthavens. Dat wordt een hotspot van vervuiling genoemd. Samen met beheerders en gebruikers van deze gebieden wil Rijkswaterstaat maatregelen ontwikkelen om zwerfafval te verminderen en uiteindelijk te voorkomen. Denk daarbij aan het plaatsen van voldoende afvalbakken op de juiste plaatsen, maar ook aan maatregelen waardoor gebruikers bewuster omgaan met afval of er zelfs voor zorgen dat het afval niet ontstaat. Deze maatregelen worden in de praktijk getest en geëvalueerd, zodat ze op andere 'hotspots'

kunnen worden toegepast. Ook worden landelijke acties gestart om burgers bewuster te maken van hun weggooi gedrag.

Werk ook mee aan schone rivieren!

Jij en ik kunnen ook zelf meehelpen aan schone rivieren oftewel rivieren zonder zwerfafval. Allereerst door ervoor te zorgen dat jouw afval niet in het water, de natuur of op straat terecht komt. Ruim het afval na bijvoorbeeld een picknick op de oever op. Je neemt je picknickkleed toch ook weer mee naar huis? Trek je erop uit, zorg voor een afvalzak op zak. Gebruik je drinkflesje vaker dan één keer.

En wist je dat heel veel wattenstaafjes en sanitaire doekjes in de rivier en op de oevers worden gevonden? Gebruik ze liever niet maar spoel ze in ieder geval niet door het toilet.

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Enkele goede ervaringen, mooie voorbeelden en nieuwe initiatieven om het zwerfafval in rivieren te verminderen:

- In Limburg start binnenkort het project **LIVES**, waar Rijkswaterstaat en diverse partijen uit Vlaanderen en Duitsland onder leiding van de provincie Limburg zwerfafval in de Maas terugdringen.
- Voor de opruimacties langs rivieren heeft Rijkswaterstaat in 2018 de **Zwerfafvalophaalregeling** bedacht en landelijk ingevoerd. Het zwerfafval dat vrijwilligers opruimen, wordt dan kosteloos afgevoerd en verwerkt.
- Natuurgebied Koorwaard, vlakbij 's-Hertogenbosch, heeft diepe plassen die in verbinding staan met de Maas. De plassen zijn ondieper gemaakt met partijen grond en baggerspecie, die deels waren verontreinigd met grote hoeveelheden plastic. Om dit in de toekomst te voorkomen heeft de overheid de wetgeving aangepast.
- In Amsterdam, Rotterdam en Groningen kun je vanuit sloepen plastic vissen uit de grachten en binnenhavens, die in verbinding staan met rivieren. Dit afval komt zo niet meer in de rivier. Leuk detail: de sloepen zijn gemaakt van het plastic afval dat is opgevisst.

KIMO, DE VERENIGING VAN KUSTGEMEENTEN:

VOOR EEN SCHONE ZEE EN KUST

KIMO is dé vereniging voor milieu en milieuveiligheid van gemeenten met gemeenschappelijke belangen op en aan zee. De vereniging is onderdeel van het KIMO International-netwerk waarin de organisatie samenwerkt met kustgemeenten in Noordwest Europa. Hierdoor heeft KIMO ook bij de Europese Commissie een belangrijke stem.

Naast milieu en milieuveiligheid op zee en aan de kust richt KIMO zich op duurzame economische ontwikkeling en circulaire economie binnen de vier thema's:

- natuurlijk leefmilieu
- visserij
- toerisme
- transport en havens

Leven onder water

Met deze vier thema's sluit KIMO aan bij de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties (www.globalgoals.org). Hiervan is met name doelstelling 14: 'leven onder water' voor de vereniging belangrijk. Om dit te verbeteren onderhandelt zij met overheden en andere relevante organisaties. Daarnaast ondersteunt KIMO spraakmakende projecten die het verschil maken. Als de leefomstandigheden onder water beter

worden, merkt iedereen dat ook bóven water.

Fishing for Litter

Met diverse projecten waar KIMO aan meewerkt, hebben de bezoeker en bewoner van de kust te maken. Het meest bekende project is 'Fishing for Litter' dat al 18 jaar loopt. Het is hiermee een van de eerste projecten dat 'plastic soep' aanpakt. Bij Fishing for Litter deponeren vissers afval dat zij tijdens het vissen uit zee hebben gehaald in grote zakken en brengen dat aan wal. Het afval wordt afgevoerd en zoveel mogelijk gescheiden en gerecycled. Jaarlijks vissen zij zo circa 300 ton afval uit de zee. Hiermee wordt niet alleen de zeebodem schoner, maar spoelt er ook minder vuil aan op de stranden.

Green Deals voor goede samenwerking

Samen met Rijkswaterstaat coördineert KIMO twee Green Deals: Visserij voor een Schone Zee, en Schone Stranden. Dat doet zij onder andere samen met gemeenten, visserij-organisaties, havens, maatschappelijke organisaties en bedrijven. Het gaat bij deze Green Deals om samenwerking met alle belanghebbenden om de zee en stranden schoon te maken en te houden.

Expeditie juttersgeluk: niet zomaar een schoonmaakactie!

Mooie en goede initiatieven

Uit deze samenwerkingsverbanden zijn mooie initiatieven voortkomen. Goede voorbeelden zijn de aanpak van vispluis en de verbeterde opslag van huisvuil in de visserijsector. Hierdoor komt er minder afval in zee en blijven de kusten schoner. Het strand is van iedereen. Samen met de vele goede initiatieven en kustgemeenten werkt KIMO dan ook graag met u aan schonere en veiligere stranden.

Uw gemeentelijke belangen verenigd

Voor meer informatie over ons of onze projecten: Zie onze website: www.kimonderlandbelgie.org of mail naar Jan Joris Midavaine (adjunct-secretaris): jmidavaine@odijmond.nl

Fotografie: Archief KIMO

GREEN DEAL VISSERIJ VOOR EEN SCHONE ZEE

OOK VISSERS PAKKEN PLASTIC SOEP AAN

Faciliteiten voor afvalscheiding in Den Oever

Vispluis wordt apart ingezameld voor recycling

Afval uit zee wordt verzameld door de Fishing for Litter vloot

Dat de vervuiling van de zee door plastic een grote uitdaging vormt is bekend, maar wat doet Nederland hier eigenlijk aan? Een belangrijk samenwerkingsverband hiervoor is de Green Deal Visserij voor een Schone Zee. Hierin werken onder meer de visserijsector, havens, afvalverwerkers, rijksoverheid, gemeenten en natuur- en milieuorganisaties samen om de afvalkringloop te sluiten en te voorkomen dat nieuw afval in zee belandt.

Gezamenlijk in de uitdaging

In 2014 is de Green Deal Visserij voor een Schone Zee ondertekend. Alle ongeveer 20 partners zetten zich met concrete acties in tegen nieuw zwerfvuil in zee. Zo wordt er gewerkt aan de verbetering van afvalvoorziening aan boord van vissersschepen en in havens. Met als resultaat dat in alle 12 Nederlandse visserijhavens ten minste zes afvalstromen gescheiden kunnen worden aangeleverd.

Fishing for Litter

De bemanning van 131 Nederlandse vissersschepen doet mee aan het project Fishing for Litter. In dit project nemen vissers jaarlijks zo'n 300.000 kg afval van de Noordzeebodem mee naar de haven. Dit is voor een deel afval dat afkomstig is van de scheepvaart en visserij, maar vooral ook afval dat door rivieren en sluisen in

de Noordzee terecht is gekomen. Zonder hiervoor een vergoeding te ontvangen, maken de vissers 'onze' zee schoon en wordt voorkomen dat het afval op de stranden aanspoelt.

“Waar wij of onze collega's gevist hebben is de zee zichtbaar schoner”
(SANDER MEIJER, NG21)

Afval op de juiste plek

Vissers houden al het afval aan boord apart. Om ervoor te zorgen dat elke visser weet waar hij in elke vissershaven het afval kan inleveren, hebben de havens afvalspoorboekjes gemaakt met overzichten van alle inzamelfaciliteiten.

Oude visnetten worden sokken

In de periode 2017-2018 is er een recordaantal oude visnetten ingenomen: 275.000 kg. Hiervan kunnen binnen het initiatief Healthy Seas 1.000.000 sokken of andere (bad)kleding gemaakt worden. (lees meer over Healthy Seas op pagina 9)

Het is wel pluis

Ken je de oranje/blauwe plastic draden die soms op het strand liggen? Dit is pluis. Het beschermt de netten en komt in zee door reparatie van netten en door slijtage van de netten op de zeebodem. De Green Deal partners stimuleren de inzameling en recycling van pluis door het beschikbaar

stellen van een aparte afvalzak. Ook wordt er met het project Vispluisvrij gezocht naar alternatieve en milieuvriendelijkere oplossingen.

Gedragsverandering en bewustzijn

Een essentieel onderdeel is het voorkomen van nieuw afval in zee. Vandaar dat Stichting ProSea jaarlijks cursussen organiseert op de Nederlandse visserijhavens over het thema duurzaamheid, waarbij de omgang met afval aan boord een belangrijk onderdeel is. Daarnaast is het thema structureel opgenomen in het lesmateriaal van de visserijhavens, die te vinden is via de website 'Vist ik het maar'.

Met al deze acties werken we geleidelijk toe naar onze ambitie: in 2020 willen we geen nieuw afval vanuit de Nederlandse visserij op stranden aantreffen.

Green Deal
Visserij voor een Schone Zee

Secretariaat Green Deal Visserij voor een Schone Zee

www.kimonderlandbelgië.org

Jan Joris Midavaine

T: (+31) (0)251-26 38 48

M: (+31) (0)6- 5500 2200

Wat als de dijken breken?

In het Watersnoodmuseum kunt u zien hoe de Watersnoodramp van **1 februari 1953** grote delen van Zuidwest-Nederland onder water zette. Er waren **1836** doden te betreuren en **72.500** mensen werden uit hun huizen gedreven. Daarnaast vonden **182.000** dieren de dood en werd **200.000** hectare land overspoeld door het zeewater.

Sindsdien is er veel gedaan om Nederland veilig te maken, maar een overstroming kan nog steeds gebeuren. Het verhaal van toen en nu is te zien in het Watersnoodmuseum: het 'Nationaal Kennis- en Herinneringscentrum Watersnood 1953'.

↑ Evacuatie,
↓ Middelharnis 1953

HET MUSEUM

Het Watersnoodmuseum is gevestigd in de enorme caissons die zijn gebruikt voor het sluiten van het laatste dijkgat bij Ouwkerk na de Watersnoodramp. Iedere caisson heeft een eigen thema. Zo ontdekt u in de eerste caisson de feiten van de ramp. In de tweede caisson staan de persoonlijke verhalen en de emoties centraal. Daarna leert u over de wederopbouw en welke gevaren en uitdagingen de toekomst brengt. De kans op nieuwe overstromingen blijft namelijk altijd bestaan. Ervaar in het Watersnoodmuseum hoe het is als uw huis overstroomt. Wat kunt u het beste doen in zo'n situatie? Neemt u een mobiele telefoon naar zolder mee? Of kiest u toch voor voedsel in blik?

WATERVEILIGHEID WERELDWIJD

In de laatste caisson is de interactieve tentoonstelling te zien 'Het water blijft komen. Vechten tegen de vloed van

morgen.' Hierin staat de bewustwording waterveiligheid in Nederland en in de wereld centraal. Dagelijks werken vele duizenden mensen om ons land droog te houden. Maar hoe gaat het in andere landen? Speel de interactieve scenario's 'Waterkwesaties' en 'Een dagelijks gevecht' om hier achter te komen. Graaf zelf polders, maak dijken en pomp overtollig water weg in de waterwerkplaats. De boodschap van de vierde caisson maakt het duidelijk: de strijd tegen het water is nog lang niet gestreden.

BIJZONDERE OMGEVING

De overstromingen van de ramp in 1953 zijn nog steeds zichtbaar in het landschap. U kunt vandaag de dag genieten van prachtige, met riet en bos omzoomde kreken en het uitzicht op de Oosterschelde. Het zoute karakter van het Krekengebied heeft gezorgd voor een karakteristieke flora en fauna.

ONTDEKROUTE VOOR DE JEUGD

Ook kinderen worden in het museum meegenomen in bijzondere verhalen over water en uitgedaagd met spannende games en interactieve tentoonstellingen. Het Watersnoodmuseum staat garant voor een dag vol geschiedenis, ontdekkingen én bewustwording.

Foto: Barbara Kerkhof, Maand van de Geschiedenis

Watersnoodmuseum

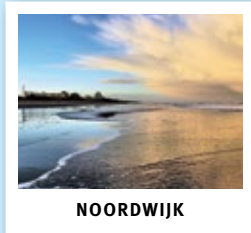
info@watersnoodmuseum.nl
www.watersnoodmuseum.nl

Winnaar Beste Duurzame Natuurbestemming 2019

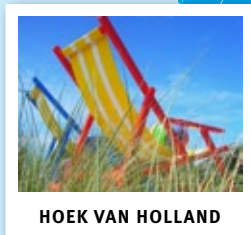
Op het ITB Berlijn prijzenfestival van maart 2019 is de Nederlandse QualityCoast Delta (Westvoorne, Goeree-Overflakkee, Schouwen-Duiveland en Veere) uitgeroepen tot de meest duurzame vakantiebestemming ter wereld in de categorie Natuur en Landschap! Deze internationale prijs is de beloning voor de goede inspanningen van de gemeenten, hun inwoners en bedrijven om de bestemmingen duurzamer en milieuvriendelijker te maken. Vanuit de authentieke groene dorpen en stadjes, met hun ruime overnachtingsmogelijkheden en horeca, kan iedereen genieten van een uniek en Nederlands kustlandschap.

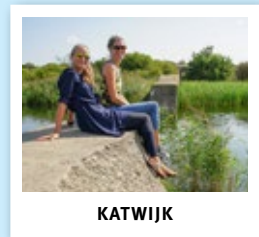
WESTVOORNE

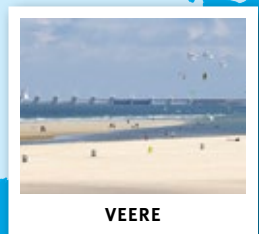
NOORDWIJK

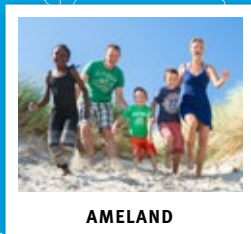
HOEK VAN HOLLAND

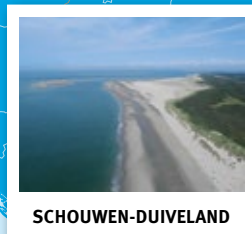
KATWIJK

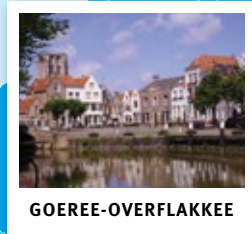
VEERE

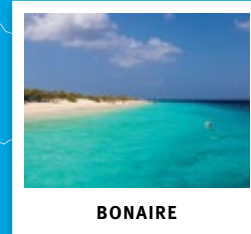
AMELAND

SCHOUWEN-DUIVELAND

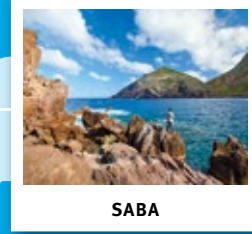
GOEREE-OVERFLAKKEE

BONAIRE

ST. EUSTATIUS

SABA

Wat betekent QualityCoast precies?

QualityCoast is een internationaal keurmerk voor kwaliteit en duurzaamheid van kustplaatsen. Door aan het QualityCoast-programma mee te doen krijgen gemeenten beter inzicht in hun prestaties en verbetermogelijkheden op het gebied van natuur en landschap, milieu en klimaat, streekcultuur en erfgoed, duurzaam toeristisch beleid en groene economie. Gemeenten worden hierop doorgelicht aan de hand van ongeveer 100 criteria en indicatoren. Na een beoordeling door een onafhankelijke auditor en een programmacommissie verwerft de gemeente haar QualityCoast-Award: Brons, Zilveren, Goud of Platina.

Met haar QualityCoast-status profileert de kustgemeente zich als een duurzame groene, schone en authentieke bestemming naar haar bezoekers, bewoners en ondernemers. Tijdens gezamenlijke bijeenkomsten kunnen zij ook van elkaar leren en op deze manier proberen nog beter en duurzamer te worden. Alle Nederlandse QualityCoast gemeenten met een Zilveren Award of hoger zijn geselecteerd voor de Green Destinations Top 100, waarvoor elk jaar een prijzenfestival wordt gehouden op ITB Berlijn, de grootste vakantiebeurs ter wereld.

In deze rubriek laat een gevarieerd gezelschap van kustgemeenten zien hoe zij zich inzetten om een echt groene, schone en authentieke vakantiebestemming te zijn. In deze kustplaatsen hebben natuur en landschap, cultureel erfgoed en lokale identiteit nog de overhand boven commercie en globalisering. In deze plaatsen wappert dan ook een QualityCoast-vlag en meestal ook de Blauwe Vlag (zie vanaf pagina 16).

Vakantie aan Kust&Zee

- Noordwijk
- Katwijk
- Hoek van Holland
- Westvoorne
- Goeree-Overflakkee
- Schouwen-Duiveland
- Veere

Caribische eilanden

Enjoy Noordwijk!

Welkom in de mooie badplaats Noordwijk! Geniet van de betoverende natuur, de frisse zeelucht, de kleurige bloemenvelden, de bruisende boulevards, de gezellige winkelcentra, de sfeervolle dorpskernen, de heerlijke restaurants, de gastvrije hotels en de talrijke evenementen.

Wellness of zilte zeelucht

Wist je dat Noordwijk vroeger een bedevaartsoord was? Al decennia lang bezoeken mensen Noordwijk om tot rust te komen. Een strandwandeling, een duik in zee of slapen in de zilte zeelucht doet wonderen voor je gezondheid. Zon, strand, sauna, spa en beauty vormen de ideale combinatie om te relaxen. Veel hotels hebben uitgebreide wellness en

beauty programma's. Hiervan kun je ook gebruik maken wanneer je niet in deze hotels verblijft.

Duinen, strand en zee vervelen nooit

Aan zee, daar beleef je de prachtigste en soms ook de meest magische momenten. Of het nu lente, zomer, herfst of winter is, elke dag is weer anders. Dus trek erop

uit en geniet van het 13 kilometer lange zandstrand van Noordwijk.

Alles altijd goed bereikbaar

Kies je voor levendig en gezellig of voor rustig en stil, de stranden van Noordwijk bieden het allemaal en zijn alle goed bereikbaar. In de zomer rijdt er een gratis Hop on Hop off bus tussen Noordwijk,

Highlights events 2019

Kijk op de uitagenda voor alle events:
www.noordwijk.info

30, 31 mei en 1 juni: Ibiza Festival

8 en 9 juni: Markt onder de Linden
Braderie Kerkstraat

15 en 16 juni: Opera aan Zee

14 - 23 juni: Schilderfestival

6 juli: Code Oranje - Bestemming Engeland

6 juli: Cirque des Dunes

13 juli: Rockwijkerhout Noordwijkerhout

13 en 14 juli: Mercado de Ibiza Nederzandt

20 juli: Braderie Noordwijkerhout

19 en 20 juli: Loungefest Oosterduinse meer

17 - 27 juli: Alles is bedacht - KunstKlank

4 augustus: Levende Beelden Festival

10 en 11 augustus: Noordwijkerhout Culinaire

10 augustus: Flowerparade

17 augustus: Shantykorenfestival Noordwijkerhout

18 augustus: Vive la France markt

24 augustus: Space Lasershow

24 en 25 augustus: Kunstroute Noordwijk

1 september: Opera aan Zee

6 oktober: Open dag ESA ESTEC

19 oktober: Herfstmarkt Hoofdstraat

November: de hele maand culinair genieten
met 2FOR1

December en januari: de hele maand
Winter Wonderland

Noordwijkerhout, Duindamse Slag en het Langeveld. Ook rijdt er vanaf de rand van Noordwijk een gratis Beachshuttle naar twee haltes in het centrum van Noordwijk.

Doen: de Max Liebermann route

Houd je van wandelen en fietsen en wil je tegelijkertijd cultuur opsnuiven? Doe dan de Max Liebermann kunstroute. Liebermann is

een beroemde Duitse impressionistische schilder die de beginjaren van de badplaats Noordwijk in beeld heeft gebracht.

In Noordwijk vind je 23 panelen van zijn schilderijen precies geplaatst op de plek waar hij het op doek heeft vastgelegd.

2019 Cultuur verbindt

Is voor 2019 het thema voor Noordwijk. Het hele jaar is er op cultureel vlak veel te zien en te doen in Noordwijk. De zee speelt bij veel van deze evenementen een grote rol. Soms als decor, dan weer als inspiratiebron en vaak als podium van kunsten.

www.noordwijk.info/cultuur

 Shoppen met uitzicht op zee

Tips:

- Doen als de Noordwijkers? Ga rond zonsopgang naar het strand en proef de sfeer op de terrassen van de beachclubs.
- Shoppen in Noordwijk doe je in de Hoofdstraat met een breed aanbod en op zondag open, in de sfeervolle kern van Noordwijk Binnen en in het oergezellige Noordwijkerhout met winkels en volop terrassen.
- Van 1 september t/m 31 mei mogen honden overal vrij het strand op in Noordwijk. Voor meer informatie: www.noordwijk.info/honden
- Ook wanneer u minder goed ter been bent, kunt u het strand op. Het hele jaar door zijn er 'jutter' strandrolstoelen beschikbaar. www.noordwijk.info/strand

Blijf op de hoogte van alles wat er in en om Noordwijk gebeurt.

Volg ons op Facebook, Instagram en Twitter.

www.noordwijk.info

NOORDWIJK
HOLLAND'S FINEST BEACH

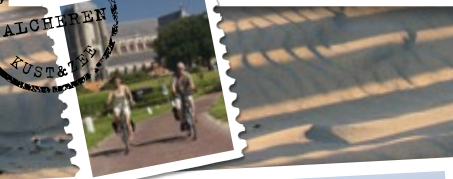

Bruisend Walcheren!

vzwzeeland.nl

Terrasje pakken in Domburg

Genieten van Zeeuwse mosselen

Wandelen langs het veerse Meer

Met de meeste zonuren van Nederland is het Zeeuwse eiland Walcheren 'the place to be!' Door een mooi contrast tussen uitgestrekte stille stranden en bruisende badplaatsen, is er voor elk wat wils. De stranden langs de Noordzee en Westerschelde behoren tot de schoonste van Nederland. De kinderen kunnen zich er uitleven en op zoek gaan naar krabben, garnalen en kleine visjes. Ontdek dit mooie Zeeuwse eiland, waar je je nooit hoeft te vervelen.

Schone stranden

Op Walcheren vind je altijd wel een strand waar de Blauwe Vlag wappert. Een trots baken: op zo'n strand is het zwemwater van uitstekende kwaliteit. Het strand wordt schoongehouden, je kunt er naar het toilet en er zijn voldoende afvalbakken. Bovendien, mocht je onverhoopt medische hulp nodig hebben, dan is de EHBO er. Een ander belangrijk aspect van een Blauwe Vlag strand is de voorlichting. Je wordt actief voorgelicht over duinen, zee en bebossing. Zo word je je bewust van wat je zelf kunt doen. Maar een Blauwe Vlag strand is in de allereerste plaats natuurlijk gewoon een heel fijn strand. Al jaren lang hangt de Blauwe Vlag in Oostkapelle, Domburg, Vrouwenpolder, Westkapelle en Zoutelande fier te wapperen.

Wandelen in de natuur

Op Walcheren wil je niet binnen zitten. De natuur roept. Van de eindeloze stranden

en golvende duinen tot het binnenland met akkers, vliedbergen, watergangen, dorpen en buitenplaatsen. Vlak bij Domburg vind je twee bijzondere natuurgebieden: de Manteling en Oranjezon.

Oranjezon is een voormalig waterwingebied en dat zie je nog goed aan de strakke waterpartijen die het gebied doorkruisen. Op andere plekken heeft de natuur meer de vrije hand en vind je duinweides, meertjes en loof- en naaldbossen. Er lopen wandelroutes van 3 tot 12 kilometer door het gebied. Ben je hier rond schemertijd, dan kun je herten zien. De Manteling is een smal bos met twee gezichten. Aan de kust vind je kleine eikenbomen die door de harde zeewind in bizarre kronkelvormen zijn geblazen. Verder landinwaarts krijgt het bos iets statigs door de lange bomenlanen en grote buitenplaatsen uit de Gouden Eeuw.

Domburg

Door talloze winkels, restaurants en terrasjes is Domburg een gezellige badplaats. De oudste badplaats van Zeeland heeft een rijke geschiedenis. Kunstenaars als Piet Mondriaan en Jan Toorop hebben inspiratie opgedaan in Domburg. In verschillende kunstroutes word je langs plekken gevoerd waar de kunstenaars hebben gewoond en gewerkt. Inmiddels is Domburg uitgegroeid tot een eigentijds en bruisend dorp aan zee, waar je luxe, wellness en gezondheid op hoog niveau vindt.

Veere

Historisch Veere is een plek waar je de geschiedenis letterlijk op straat vindt. Dwalend door de straten zie je de Schotse Huizen, waar in hoogtijdagen de handel plaatsvond. De Grote Kerk is een van de kenmerkende gebouwen van de stad. Aan de imposante afmetingen kun je zien dat Veere vroeger een welvarende plaats was. De Campveerse Toren is nog een overblijfsel van de vroegere stadsverdediging.

Fietsen over het eiland

Walcheren is een heerlijke plek om per fiets te ontdekken. Over kronkelwegen fiets je naar dorpjes waar een kerktoren fier bovenuit steekt. Het vlakke Walcherse land biedt prachtige vergezichten. Langs de kust fiets je vlak langs de duinen en op sommige plaatsen is het aardig klimmen om even je neus uit te steken over de zee.

Fietsen door duinen en uitgestrekte polders →

Gezellige dorpen, zoals Goedereede →

Unieke natuurbeleving op de Slikken van Flakkee →

Foto: Jan Baks

Goeree-Overflakkee, natuurlijk aan de kust

Frisse zeewind opsnuiven, natuurgebieden verkennen en actief erop uit: het kan allemaal op [Goeree-Overflakkee](#). Op slechts een half uurtje rijden van Rotterdam en Breda, waan je je in een groene oase waar je zonder veel moeite reeën, vossen, fjordenpaarden, flamingo's, heckrunderen, zeehonden, bevers en talloze vogels kunt spotten.

Geniet van schitterende Hollandse luchten en unieke vergezichten. Maak een strandwandeling of fiets door de duinen en uitgestrekte polders. Verspreid over het hele eiland vind je fraaie natuurgebieden, zoals de Kwade Hoek, Hellegatsplaten en de Slikken van Flakkee. Bezoek de gezellige en authentieke dorpen. Ga shoppen in Middelharnis en Ouddorp, maak een wandeling met een van de ambassadeurs van de havenkanalen of strijk neer bij één van de vele jachthavens.

Relaxen op het strand

Bij Ouddorp en de Brouwersdam vind je brede en kilometerslange zandstranden. Geniet hier van de zonsondergang, speel een potje beachvolleybal of doe helemaal niets en relax. Voor een hapje en drankje of diner kun je terecht bij één van de hippe strandpaviljoens.

Uniek watersportgebied

De Brouwersdam is een uniek watersportgebied dat watersporters van over de hele wereld trekt. Je kunt er suppen, windsurfen, kitesurfen, kajakken of een bodyslide van de 'waterjump' wagen. Op het strand kun je vliegeren, buggykiten, blokarten of paardrijden. Ben je nog niet echt geoefend in één van de sporten? Volg dan een les of clinic.

Het water in of op

Duikers kunnen hun hart ophalen in de Grevelingen, het grootste zoutwatermeer van Europa. Op de Grevelingen, het Haringvliet en het Krammer-Volkerak kun je heerlijk zeilen. Ook kun je een tochtje maken in een fluisterboot of met één van de pontjes meevaren. Op de meeste pontjes mag je je fiets meenemen.

Wil je blijven slapen?

Goeree-Overflakkee is echt bijzonder. Dat zie en voel je als je op het eiland bent, maar zoals je hebt kunnen lezen: Goeree-Overflakkee ontdek je niet in één dag! Daarom zijn er volop mogelijkheden voor een weekendje weg of vakantie. Verspreid over het eiland vind je familiecampings, camperplaatsen, vakantieparken, hotels, bungalowparken, beachlodges en B&B's.

Duurzaam, groen en schoon

Goeree-Overflakkee staat in de top 100 van duurzame vakantiebestemmingen ter wereld en heeft de QualityCoast Platina Award ontvangen. Het mag zich samen met Veere, Westvoorne en Schouwen-Duiveland, beste duurzame natuurbestemming wereldwijd noemen. Het eiland voorziet in 2020 voor het grootste gedeelte in de eigen energiebehoefte. In diverse jachthavens op het eiland en op de stranden bij Ouddorp wappert de Blauwe Vlag. Dit staat voor schoon en veilig (zwem) water, mooie natuur, goede sanitaire voorzieningen en een gezond milieu. Veel accommodaties wekken op een duurzame manier hun eigen energie op.

Meer informatie?

Kijk op www.goeree-overflakkee.nl of volg ons op Facebook of Instagram.

facebook.com/GoereeOverflakkee
instagram.com/eilandgo

Goeree
Overflakkee
MIJN EILAND!

Theo Nieuwenhuizen,
Habo Hoveniers

EEN DUURZAME TOPBESTEMMING OM TE BEZOEKEN EN TE LEVEN

“Schouwen-Duiveland zit in mijn hart, hoofd en handen”

Foto: Freddy van der Brugge

Schouwen-Duiveland is bij uitstek de meest groene, schone en authentieke vakantiebestemming van Nederland. Niet voor niets is de gemeente afgelopen jaar Green Destinations Certified geworden. Het eiland haalde de maximale score op alle thema's: niet alleen voor recreatie en toerisme, maar ook voor natuur en landschap; milieu en klimaat; cultuur en traditie; maatschappelijk welzijn en bedrijven en gastvrijheid. Kortom, een duurzame topbestemming om te bezoeken en te leven.

“Zo'n beoordeling en status krijg je natuurlijk niet vanzelf”, weet Theo Nieuwenhuizen van Habo Hoveniers maar al te goed. “De gemeente, ondernemers en vele bewoners hebben hier jarenlang hard voor gewerkt. En dat blijven we doen, want de status is ons teveel waard om weer te verliezen.”

Onderhoud van strand en achterland
Zelf levert Theo hieraan ook een behoorlijke bijdrage. Met zijn bedrijf Habo Hoveniers en twee andere bedrijven vormen zij de Groen Combinatie Schouwen-Duiveland, die samen het complete onderhoud van het strand, de strandopgangen en een deel van de duinen verzorgt. “Het gaat om ruim 22 kilometer strand en een deel van het achterland”, vervolgt Theo. “Schoonhouden

van de stranden, het toegankelijk maken en houden van de strandovergangen, het plaatsen en verplaatsen van afvalcontainers, bankjes, informatie- en verkeersborden, het onderhoud van de parkeerplaatsen, het aanleggen van paardenroutes, fiets- en wandelpaden, het vernieuwen van de beplanting en het jaarlijks opbouwen en afbreken van de posten van de reddingsbrigade op het strand.”

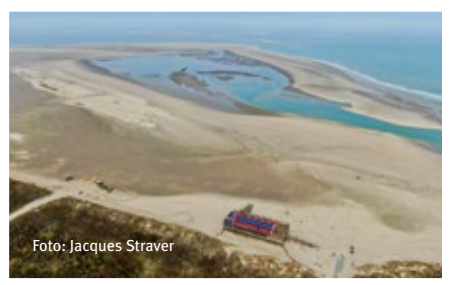

Foto: Jacques Straver

Verkliekerplaat

Theo Nieuwenhuizen heeft inmiddels een band van bijna 30 jaar met Schouwen-Duiveland. Dit wil hij graag met ons delen en hij neemt ons mee langs drie van zijn favoriete plekken op het eiland.

Allereerst de verkliekerplaat, een zeer breed strand op de kop van Schouwen. "Hier is de dynamiek van het strand het grootst. Voor Nederland vindt hier een unieke embryonale duinontwikkeling plaats. Hier kun je genieten van het weidse uitzicht en de schitterende zand- en grijstinten van strand, lucht en wolken."

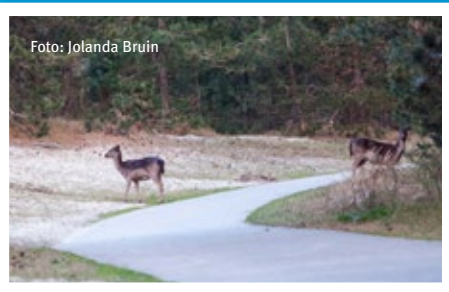

Foto: Jolanda Bruin

Heerenkeet

"De Heerenkeet gezellige eetgelegenheden in dit voormalige landbouwhaventje aan de Oosterschelde, waar je na een heerlijke wandeling, desnoods kletsnat en op laarzen, binnen kunt stappen om er de lekkerste visgerechten te proeven."

Foto: Jolanda Bruin

Domaniale bossen van Westerschouwen

Op Westerschouwen ligt een uniek uitgestrekt dennenbos en open duinlandschap. "Hier hoor je de zee ruïsen, voert rust de boventoon en begroeten damherten je als je buurman."

Kustzone op orde

Voor het onderhoud heeft de Groen Combinatie geen vastomlijnd werkschema, maar een open afspraak met gemeente en andere partijen die gaan over de kust. "We gaan heel proactief te werk en zorgen ervoor dat het strand, de directe omgeving en de faciliteiten zo op orde zijn dat de bezoekers, bewoners, ondernemers en gemeente tevreden zijn en het optimaal kunnen gebruiken. Dan hebben we ons werk pas goed gedaan", benadrukt Theo. "En dat dit ons elk jaar weer lukt, blijkt uit de vele Blauwe Vlaggen, de QualityCoast- en sinds kort ook de Green Destinations Certified vlag die er op het eiland wapperen."

Goed voorbeeld doet goed volgen

In 1990 is Theo vanuit Wezep, vlak bij Zwolle, naar Goes verhuisd. Hiervoor kwam hij al graag met zijn gezin naar de Zeeuwse kust op vakantie. Enkele jaren later ging Theo werken voor Habo Hoveniers. Inmiddels is hij directeur-eigenaar. "Het strand en de kust hebben mij altijd getrokken. Het is niet alleen mijn dagelijkse werkomgeving, elke vakantie weer bezoek ik de kust in een ander land." Hij noemt Schotland, Frankrijk, maar ook Gambia. "Het blijft mij trekken, ik zie veel verschillende kustregio's en leer heel veel over hoe anderen het doen. Dat helpt bij het relativeren van mijn werk hier op Schouwen-Duiveland." Hij noemt als voorbeeld het zwerfafval. "In Nederland wordt te vaak naar de overheid gewezen om het op te lossen. Mijn ervaring is dat in

andere kustlanden veel minder afval in de natuur ligt dan in ons land. Dit heeft veel met mentaliteit te maken. Laten we samen het goede voorbeeld geven", is zijn devies. "Hier ruimen wij dagelijks handmatig het grove zwerfafval op. Soms worden we daarbij geholpen door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en door scholieren. Met beachcleaners filteren we het fijne afval machinaal uit het zand. Op de Schouwse stranden hebben wij ook de ondergrondse afvalcontainers geïntroduceerd. Waar voorheen 700 afvalbakken het strandbeeld bepaalden, staan er nu slechts 60 ondergrondse containers verspreid over 22 kilometer strand."

Kwaliteit blijven verbeteren

Theo laat weten dat het belangrijk blijft om steeds weer in te spelen op veranderingen binnen recreatie en toerisme. Het QualityCoast- en Green Destinations-programma helpt Schouwen-Duiveland heel goed mee om de kwaliteit van het eiland in al zijn hoedanigheden te blijven verbeteren. Door de jaren heen is bijvoorbeeld de dagrecreatie veel meer verschoven naar verblijfstoerisme. Het grote transferium vlakbij Renesse is nu een plek geworden waar bezoekers parkeren, informatie halen en zich hier vandaan steeds vaker met elektrische fietsen en golfkarretjes over het eiland verplaatsen.

Strandzoning

Het hele jaar door trekt Schouwen-Duiveland de meest uiteenlopende bezoekers.

Denk aan (kite)surfers, zeilers, duikers, wandelaars, fietsers, paardenliefhebbers, vogelaars, zwemmers, zonnebaders en liefhebbers van onze folklore, cultuurhistorie en culinaire hoogstandjes. Ook voor de mindervalide mensen zijn de wegen geplaveid. "Om dit allemaal zo goed mogelijk te regelen, is er de zogenoemde strandzoning. Hierdoor weet iedereen wat er wel en niet kan op welke stukken strand, bos of duinen", legt Theo uit.

Interactieve strandapp

"Tegenwoordig heeft Schouwen-Duiveland ook een strandapp voor de Smartphone, zodat je kunt weten waar je bent, waar wat is en wat er te doen is", gaat hij verder. "De strandzoning staat ook op deze app. De gebruiker kan op zijn of haar beurt ook weer informatie teruggeven aan de gemeente of VVV over ervaringen, gevaren of opvallende zaken die het delen waard zijn. Interactief dus!"

Meer weten?

Kijk dan op www.vvzeeland.nl/nl/eilanden/schouwen-duiveland/

ikhebeenband.nl

Westvoorne natuurlijk-actief!

Westvoorne is bij uitstek een gemeente voor natuurlijk en duurzaam toerisme. Een groene gemeente met zon, zee en strand en met veel natuur, waaronder beschermde Natura 2000-gebieden. De Duinen van Voorne worden gerekend tot de mooiste natuurgebieden van Europa. Door het duingebied zijn prachtige wandelroutes uitgezet. Je kunt er genieten van een gevarieerd landschap: stuifduinen, duingraslanden, duinmeertjes en bossen. Door deze variatie leven hier veel verschillende dieren zoals reeën, lepelaars en witte reigers en is de flora zeer divers met o.a. gentianen, parnassia en orchideeën. Ook kun je grote grazers tegenkomen: Exmoorpony's, Galloway runderen en Schotse hooglanders. Deze helpen het duinterrein open te houden.

Maar Westvoorne heeft meer. De uitgestrekte natuur biedt vele mogelijkheden om actief te ontspannen en sporten. Van wandelen, fietsen, mountainbiken en paardrijden tot (kite-) surfen en duiken. De laatste jaren is er volop geïnvesteerd in recreatie en toerisme. Zo zijn er nieuwe wandel-, fiets-, MTB- en ruitersporen bijgekomen. Westvoorne is een gemeente waar mensen zich kunnen uitleven, maar ook respectvol en duurzaam met de natuur omgaan.

Oostvoorne

Oostvoorne is van oudsher een geliefde badplaats. Het Oostvoornse strand heeft zich ontwikkeld van badstrand tot natuurstrand, met slikken en zandplaten die vele vogels aantrekken. Ook zie je hier regelmatig zeehonden. Het volledig duurzame paviljoen

'Restaurant aan Zee' is ook het bezoeken waard. Het Oostvoornse Meer, het Brielse Meer en de directe omgeving zijn aantrekkelijk voor de sportieve recreant die van surfen, vissen, duiken, zeilen en mountainbiken houdt. In het oude dorpscentrum staan statige historische huizen en de fraai gerestaureerde ruïne, de Jacobaburcht, uit de 12de eeuw. In het Openluchtmuseum 'De Duinhuisjes' ga je terug in de tijd naar begin 1900. Bij de Tenellaplas is een bijzonder bezoekerscentrum van Het Zuid-Hollands Landschap.

Rockanje

Door de gezellige drukte en strandactiviteiten is Rockanje een populaire strandbestemming voor zowel de jongere als de oudere strandliefhebber. De zandbanken voor de kust zorgen voor een rustige zee, zodat kinderen veilig aan de rand van het water kunnen spelen. Gedurende de zomervakantie is er elke dag iemand bij de reddingsbrigade en EHBO-post aanwezig. De badplaats hoort bij de top van schoonste stranden van Nederland en is in het bezit van twee Blauwe Vlaggen voor de 1e en 2e Slag. Daarnaast is de gemeente Westvoorne in het bezit van één van de slechts drie QualityCoast Platinum Awards voor duurzaam toerisme en recreatie.

De vijf strandpaviljoens zijn de ideale plek voor een ontspannen en comfortabele stranddag. Wie in alle rust wil genieten van een dagje strand, loopt een stukje verder en ervaart daar het rustgevende ruisen van de zee en het prachtige duingebied.

Even het zand uit mijn laarzen schudden

Brede stranden en duinen

Uitwaaien aan het strand met de hele familie

Evenementen

Van april tot oktober vinden in Westvoorne vele grote en kleine evenementen plaats. Dit varieert van cultuurhistorische tot muzikale evenementen en van de Profwielerronde van Oostvoorne tot de historische Rockanje Classic motorraces. Kijk voor de data op de uitjespagina in dit magazine (pagina 29).

Winnaar Green Destinations Global Top 100

In maart 2019 is de gemeente Westvoorne samen met de gemeenten Goeree-Overflakkee, Veere en Schouwen-Duiveland uitgeroepen tot de beste duurzame natuurbestemming wereldwijd. Vanuit de authentieke groene dorpen en stadjes, met hun ruime overnachtingsmogelijkheden en volop horecagelegenheden, kan iedereen genieten van deze unieke en natuurlijke kust.

Voor meer informatie

Kijk op www.westvoorne.nl en www.opvoorneputten.nl

Gemeente Westvoorne

↑ Kom grondstofjutter in Katwijk

Heerlijk shoppen aan zee ↓

DIT! IS KATWIJK

Kom tot rust aan de Katwijkse kust

Zet je telefoon uit en kom tot rust. Katwijk heeft alles in huis voor een ontspannen dagje aan zee of een relaxte strandvakantie. Geniet van het vrije uitzicht en de schone lucht. In de duinen is het heerlijk wandelen of fietsen. Laat je aan het einde van de dag verwennen in een van de restaurants op of vlakbij het strand. Winkels en cultuur liggen binnen handbereik. Wat wil je nog meer?

Een mooi en schoon strand
 Spreid je handdoek uit op het warme zand van het uitgestrekte Katwijkse strand en het genieten kan direct beginnen! Wil je iets meer actie? Ga sporten aan zee. Bouw een zandkasteel. Of maak een wandeling langs de waterlijn en zet je direct in voor het milieu: word 'Grondstofjutter'. Verzamel aangespoeld afval in een juttas, lever de gevulde tas in bij een van de deelnemende strandpaviljoens en verdien een ijsje of iets anders lekkers!

Bijzondere ontdekkingen in Nationaal Park Hollandse Duinen
 Katwijk ligt middenin Nationaal Park Hollandse Duinen; een uniek en uitgestrekt natuurgebied dat uitnodigt om te komen ontdekken. Hier spot je reeën of vossen, bezoek je onder begeleiding een vleermuis-bunker en luister je in het voorjaar de

bijzondere zang van de nachtegaal! Ga op zoek naar de restanten van de Atlantikwall of beklim het Vlaggeduin, het hoogste punt van Zuid-Holland.

Nog meer te ontdekken
 Katwijk is een badplaats met eigen karakter. Een kustplaats die het waard is om eens te bezoeken! Dompel je onder in de lokale geschiedenis en ga op bezoek bij een van de vijf lokale musea. Beklim de op-een-na oudste vuurtoren van Nederland en slenter vervolgens door het oude vissersbuurtje net achter het winkelgebied. Waar je overigens naar hartenlust kunt shoppen. Laat je verrassen in het gratis te bezoeken Natuurcentrum Katwijk aan de boulevard. Of ga voor de ultieme ontspanning en reserveer een tafeltje bij een van de vele gezellige strandpaviljoens, lunchrooms of restaurants. Laat je lekker bedienen,

Katwijk is...

- › een ideaal startpunt voor jouw fiets- of wandeltocht. Vanuit het Toeristisch Overstappunt in de Katwijkse Zuidduinen zijn meerdere mooie routes uitgezet.
- › dé plek voor een ontspannen vakantie aan zee. Boek een verblijf in een van de unieke strandhuisjes en beleef de kust zoals ze bedoeld is.
- › een en al gezelligheid tijdens de wekelijkse toeristenmarkt, die van 25 juni tot en met 27 augustus iedere dinsdagmiddag en -avond in het zeedorp wordt georganiseerd.
- › een centraal gelegen uitvalsbasis om de prachtige en wereldberoemde Bollenstreek te verkennen. Maar ook de musea in Leiden, hoofstad Den Haag, het historische Delft, winkelstad Haarlem en het bruisende Amsterdam zijn vanuit Katwijk prima te bereiken.

terwijl je van de Katwijkse zeelucht geniet. En vergeet ook de vele, vaak gratis evenementen niet!

Benieuwd wat Katwijk nog meer te bieden heeft? Bezoek www.ditiskatwijk.nl voor tips, achtergrondverhalen en inspiratie! Laat je verrassen door gastvrij Katwijk!

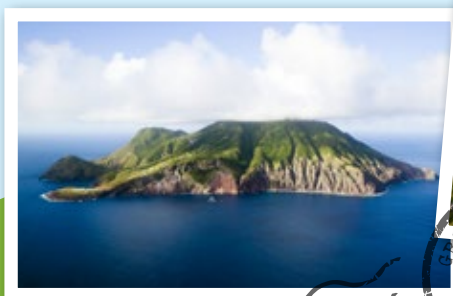

De Nederlandse Caribische eilanden ademen natuur en cultuur

Saba, Bonaire en Sint Eustatius hebben een unieke mix van natuur, cultuur en historie. Om deze paradijselijke ervaring te behouden is er een sterke aandacht voor duurzaamheid. De Nederlandse Caribische eilanden zijn voor deze inspanningen beloond met een Zilveren Quality Coast Award, waarmee ze tot de meest duurzame bestemmingen in de regio behoren.

↙ Saba, als vulkaan herrezen uit de oceaan

← Het beschermde, elfachtige regenwoud

Saba, een parel in Caribisch Nederland

Met een omtrek van slechts 14 km en een hoogte van meer dan 900 meter is Saba een klein eiland in Caribisch Nederland, maar met grote eco-ambities. Het is een plek waar de natuur wordt gevierd en behouden, waar culturele tradities nog steeds deel uitmaken van het dagelijks leven en waar het gemeenschapsgevoel een sfeer van vertrouwen, vriendelijkheid en authenticiteit creëert.

Bezoekers van over de hele wereld komen naar Saba voor zijn unieke aanbod. Het beschermde, elfachtige regenwoud op de top van Mount

Scenery schept een sfeer van mysterie. Enkele van de meest bekende duikplekken ter wereld vormen een kleurrijk paradijs voor elke duiker. De lokale architectuur, een mengeling van Europese en traditionele Caribische elementen, geeft de bezoeker het gevoel een stap terug in de tijd te zetten.

Rijk aan natuurlijk en cultureel erfgoed

Er is hard aan gewerkt om het natuuraanbod van het eiland te beschermen. In 1987 werd The Saba Conservation Foundation (www.sabaport.org) opgericht, met als missie het natuurlijke en

culturele erfgoed van Saba te behouden en te beheren. Tegelijkertijd werd het Saba National Marine Park opgericht, met dezelfde doelstelling voor de maritieme rijkdommen van Saba. In 2018 werd een nieuw nationaal natuurpark opgericht Mount Scenery Natuur Park, dat bijna 25% van het eiland omvat.

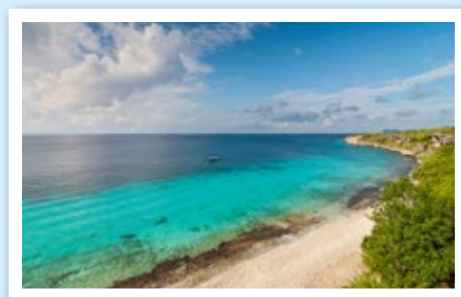
Schoon, groen en veilig

De combinatie van inspanningen van Saba's natuurstichtingen, educatieve programma's zoals Sea & Learn (www.seaandlearn.org), duurzame projecten zoals het nieuwe zonnepark en een nieuwe lokale waterbottelarij, tonen de toewijding van het eiland aan duurzaamheid en creëren een 'schoon, groen en veilig' gevoel voor zowel de lokale bevolking als bezoekers.

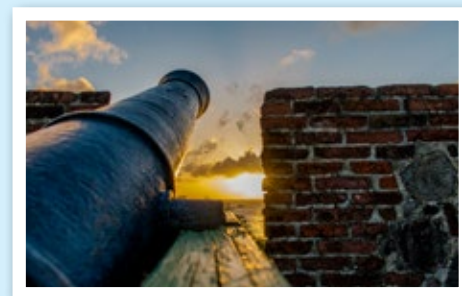
Meer informatie:
www.sabatourism.com

↗ Saban Angel

↗ Snorkelen met schildpadden

↗ Kanonnen tegen piraten

↘ Historische haven Slagbaai

← Pelikaan op zijn gemak

Bonaire: puur, natuurrijk paradij

Kristalheldere wateren, gezonde koraalriffen en prachtige natuurgebieden zijn bewaard gebleven dankzij eilandbewoners met een groot hart voor de natuur. Kom tot rust en ontdek het paradijs Bonaire. 'Smile, Bonairu ta dushi': Lach, Bonaire is lief.

Zoutpannen en koraalriffen

De westkust van Bonaire is een grote baai met een kalme zee. Je kunt er gemakkelijk het water inlopen om af te koelen of over het wonderlijke rif te snorkelen. Op weg naar het zuiden ontdek je een natuurlijk kleurenspeel van roze zoutpannen, witte bergen zout en azuurblauwe wateren. Visarenden duiken hier in het water, dolfinen jagen op

scholen vis en schildpadden leggen op deze stranden hun eieren.

Mangrovebossen en surfen

Een roadtrip naar het zuiden kan je goed afsluiten bij Lac Bay. Een kalme baai, omringd door mangrovebossen aan de ruige oostkust. Boek een kayaktour en ga op ontdekkingsstocht in de broedkamer van de oceaan met haar unieke flora and fauna. Of verleg je grenzen en neem een windsurfles op een van de beste windsurflocaties ter wereld.

Washington Park

Het Washington National Park in het noorden heeft een ruig landschap met metershoge

cactussen, uitgeslepen baaien met schitterende strandjes en blowholes. Huur een 4x4 en rij over de onverharde wegen langs de salinas, waar je prachtige flamingo's en vele andere vogelsoorten kunt spotten.

Culinaire verwennerij

Geniet na een prachtige dag van de zonsondergang in een van de vele restaurants en bars aan de kust. Op Bonaire ligt een culinaire wereld voor je open van heerlijke traditionele lokale soepen tot verse vis in restaurants door topkoks bereid.

Tips:

- Koop een snorkelset op het eiland en ontdek de wondere onderwaterwereld.
- Gebruik riefvriendelijke zonnebrand, zo bescherm je jezelf én het koraal.
- Huur een auto en bezoek alle prachtige plekken op het eiland.

Meer informatie:

www.tourismbonaire.com

↘ Met trots wordt hier de traditionele kleding gedragen

← Onvergetelijke blik op de horizon

Sint Eustatius: 'het historische juweel van het Caribisch gebied'

Op zoek naar een vakantiebestemming om te ontsnappen aan de dagelijkse drukte? Een plek waar cultuur, geschiedenis en natuur in elkaar overlopen? Met uiteenlopende buitenactiviteiten? Dan is Sint Eustatius precies wat je zoekt. Statia, zoals het eiland in de volksmond wordt genoemd, is een eiland van 21 vierkante kilometer in het Caribische deel van Nederland.

Sint Eustatius wordt ook wel omschreven als 'het historische juweel van het Caribisch gebied'. Het eiland heeft een belangrijke rol in de geschiedenis van het Nederlandse Koninkrijk gespeeld. Hier werden de Verenigde

Staten van Amerika voor het eerst erkend als onafhankelijke staat door een ander land – Nederland.

The Quill

Het hoogtepunt van alle buitenactiviteiten op Sint Eustatius is een wandeling naar 'The Quill National Park', waar vulkaan The Quill deel van uitmaakt. The Quill is een slapende vulkaan en is omringd door tropisch oerwoud met paden van verschillende moeilijkheidsgraden die leiden naar de rand van de vulkaan. Geneeskrachtige planten, roodbuikslangen, die niet giftig zijn, en heremietkrabben, die vanuit hun schelpen gluren, zijn in overvloed zichtbaar langs de paden.

Natuurlijke riffen en historische wrakken

De ongerepte onderwaterwereld biedt geweldige mogelijkheden voor magnifieke duiken overdag en 's nachts. Natuurlijke riffen, restanten van oude handelsschepen, stukken aardewerk, pijpstengels en historische 'Blue Bead' (blauwe kettingsteen) die aan de slaven gegeven werden als inkomen, maken het duiken op Sint Eustatius uniek. In het hart van Oranjestad, de hoofdstad van Sint Eustatius, zijn leuke straatjes met historische huisjes, die ook te bezoeken zijn.

Openluchtmuseum

Fort Oranje, gebouwd door de Fransen in 1629, de Nederlands hervormde kerk uit 1755, het Simon Donker Museum en de restanten van de eerste synagoge op het westelijk half eiland, zijn onder meer de redenen waarom Sint Eustatius een waar openluchtmuseum wordt genoemd.

Meer informatie:

www.statia-tourism.com

hoogheemraadschap
Hollands
Noorderkwartier

Heeft u het nieuwe strand tussen Camperduin en Petten al bezocht? Het is genieten!

De met zand versterkte kust biedt volop mogelijkheden voor een dagje uit. Recreëren op het prachtige brede strand, fietsen en wandelen op de nieuwe paden en van het uitzicht genieten vanaf het panoramaduin. Direct naast het strand vindt u het Informatiecentrum Kust. In de vernieuwde tentoonstelling Zand tegen Zee leest, hoort en ziet u alles over de kustversterking. Een gratis bezoek biedt voor de kinderen veel leuks, zoals een speurtocht, dieren spotten, het zeepbel- en het overstromingsspel.

Zand tegen Zee Informatiecentrum Kust

Strandweg 4, Petten
Gratis parkeren
hnnk.nl/zandtegenzee

Openingstijden
1 april tot 1 november:
di. t/m zo. 10.00-17.00 uur

Camping
De Duinpan

Vakantiepark
Duinrust

Kom en geniet van een HEERLIJKE VAKANTIE BIJ ONS!

Camping de Duinpan • Duindamseweg 6 • Noordwijk • Tel. +31 (0)252 - 37 17 26 • www.campingdeduinpan.com
Vakantiepark Duinrust • Randweg 6 • Noordwijk • Tel: +31 (0)252 372 425 • www.vakantieparkduinrust.com

Blauwe Vlag wappert weer op 181 plaatsen in Nederland

Het keurmerk voor milieu, veiligheid en kwaliteit op stranden en in jachthavens

De Blauwe Vlag is een internationaal kwaliteitskeurmerk voor stranden en jachthavens die zich onderscheiden op het gebied van veiligheid, kwaliteit van het zwembad, schoonheid en reinheid, milieuaspecten en goede voorzieningen (ook voor gehandicapten). Een internationale jury kent jaarlijks na een uitgebreide inspectie de Blauwe Vlag toe. In 2019 wapperen in Nederland aan 50 Noordzeestranden, 124 jachthavens en 7 Recreatiestranden binnenland Blauwe Vlaggen.

Het doel van de 'Blauwe Vlag Campagne' is om overheden, ondernemers en recreanten blijvend te betrekken bij de zorg voor schoon en veilig water, een mooie natuur en gezond milieu. Het mogen voeren van de Blauwe Vlag is een erkenning voor badplaatsen en jachthavens voor de inspanningen die geleverd zijn op dit gebied.

De Stranden

Het kwaliteitskeurmerk Blauwe Vlag betekent voor de stranden dat het zwembad van uitstekende kwaliteit is, dat het strand wordt schoongehouden en er voldoende sanitaire voorzieningen en afvalbakken zijn. Daarnaast zijn er reddingsmaterialen en een EHBO-post aanwezig. Tegenwoordig wappert de Blauwe Vlag ook op recreatiestranden in het binnenland.

De Jachthavens

Bezoekers en gebruikers van jachthavens met een Blauwe Vlag komen in een haven met schoon water, schone kades en goede hygiënische sanitaire voorzieningen. Er zijn voldoende reddingsmiddelen en blusmaterialen. Naast de Blauwe Vlag kunnen jachthavens ook nog een Groene Wimpel verwerven. De Blauwe Vlag met Groene Wimpel is er voor jachthavens die extra inspanningen doen op het gebied van duurzaamheid en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.

www.blauwevlag.nl

Nederlandse stranden en jachthavens met de Blauwe Vlag in 2019

Stranden Noordzeekust

FRIESLAND Ameland Buren, Hollum, Nes, **NOORD-HOLLAND** Bergen aan Zee Bergen aan Zee Bloemendaal aan Zee Parnassia, Strand Kop Zeeweg Callantsoog Callantsoog Camperduin Camperduin Castricum aan Zee Castricum aan Zee Den Helder Strand Duinoord Egmond Egmond aan Zee, Egmond Binnen Hargen Hargen aan Zee Heemskerkerk Strand Heemskerkerk Julianadorp aan Zee Strand Zandloper, Strandslag Julianadorp Groote Keeten Groote Keeten St. Maartenszee St. Maartenszee Petten Petten Schoorl aan Zee Wijk aan Zee Strand Wijk aan Zee Zandvoort Zandvoort Dorp **ZUID-HOLLAND** Noordwijk Duindamseslag, Langervelderslag, Noordwijk aan Zee Ouddorp aan Zee Westerduinpad, Brouwersdam - De Kous Rockanje Strandslag 1 en Strandslag 2 Wassenaar Wassenaarse Slag **ZEELAND** Breskens 't Halve Maentje Cadzand-Bad Caricole, 't Zwin-De Zeemeuw Dishoek Strand Dishoek Domburg Strand Domburg Groede Beachouse 25 - 't Killetje, Groedse Duintjes Nieuw-Haamstede Strand Vuurtorenpad Nieuwvliet-Bad De strandganger Noord-Beveland Banjaardstrand Oostkapelle Strand Oostkapelle Renesse Jan van Renesseweg, Wilhelminahoeve, Scharendijke Brouwersdam Vlissingen Badstrand, Nollestrand Vrouwenpolder Strand Vrouwenpolder Westenschouwen Westenschouwen Westkapelle Strand Westkapelle Zoutelande Strand Zoutelande.

Recreatiestranden binnenland

FLEVOLAND Almere Recreatiestrand Bad Duin **GELDERLAND** Zoelen Recreatiestrand Beldert Beach **LIMBURG** Panheel Funbeach Well Recreatiestrand Leukermeer **ZUID-HOLLAND** Dordrecht Recreatiestrand De Merwlanden Hellevoetsluis Quackstrand Rotterdam Recreatiestrand Zevenhuizerplas.

Blauwe Vlag Jachthavens met Groene Wimpel

FRIESLAND Jirnsum Jachthaven De Boarnstream Terschelling Stichting Passantenhaven Dellewal Workum Jachthaven It Soal Woudsend Jachthaven Schraa Watersport **GELDERLAND** Culemborg St. Jachthaven de Helling **NOORD-BRABANT** De Heen Jachthaven de Schapenput Drimmelen Jachthaven Biesbosch Steenbergen Jachthaven Steenbergen Willemstad Gemeentehaven Willemstad **NOORD-HOLLAND** Andijk Jachthaven Andijk Assendelft Jachthaven Nauerna Den Helder Jachthaven Willemsoord Den Oever Marina Den Oever Enkhuizen Compagnieshaven Kortenhoef Jachthaven Kortenhoef Loosdrecht Jachthaven Het Anker, Wetterwille Monnickendam Jachthaven Waterland Monnickendam Uitgeest Jachthaven Uitgeest **UTRECHT** IJsselstein Jachthaven Marnemoende Spakenburg Jachthaven Nieuwboer **ZEELAND** Kortgene Jachthaven Delta Marina B.V. Wemeldinge Jachthaven Wemeldinge **ZUID-HOLLAND** Gorinchem Passantenhaven Lingehaven Rhoon Jachthaven Rhoon Middelharnis Jachthaven Middelharnis.

Blauwe Vlag Jachthavens

DRENTH Coevorden Passantenhaven Coevorden **FRIESLAND** Akkrum Jachthaven Tusken de Marren / Drijfveer Bolsward Passantenhaven Bolsward Idskenuizen Jachthaven Idskenuizen Makkum Passantenhaven Makkum Stavoren Buitenhaven Stavoren, Binnenhaven Stavoren Sneek Passantenhaven Sneek Vlieland Passantenhaven Vlieland Workum Passantenhaven Workum Woudsend Jachthaven De Rakken **FLEVOLAND** Almere Marina Muiderzand Biddinghuizen EuroParcs, Jachthaven Riviëra Beach, Molecaten Jachthaven Flevostrand Lelystad Jachthaven Lelystad-Haven **GRONINGEN** Haren Jachthaven Zuidwesthoek Kropswolde Jachthaven Meerwijk / Allround Watersport Midwolda Jachthaven Midwolda - Huninga's Watersport **GELDERLAND** Elburg Hanzehaven Ermelo Jachthaven Strand Horst Geldermalsen WSV Achter 't Veer Hattum Jachthaven IJsseldelta Marina Kerkdriel Van Gent Watersport, Marina Kerkdriel Maasbommel WSC Maasbommel Maurik WSV Camping en Jachthaven de Loswal, Jachthaven Eiland van Maurik Niftrik Jachthaven ZRMV de Batavier Nunspeet Resort Veluwemeer Olburgen Jachthaven Marina Strandbad Tolkamer Jachthaven de Bijland **LIMBURG** Maasbracht Van der Laan Yachting Maastricht Passantenhaven 't Bassin Mook Jachthaven Eldorado Roermond RWV Nautilus Venlo WSV De Maas Well Jachthaven Leukermeer, Jachthaven 't Leuken **NOORD-BRABANT** Lith Jachthaven Lithse Ham Oudenbosch Jachthaven Oudenbosch Waspik Jachthaven Scharloo Woudrichem WSV Woudrichem **NOORD-HOLLAND** Aalsmeer Kempers Watersport Aalsmeer, Jachthaven Stenhuis, WSV Aalsmeer Akersloot Jachthaven AR&ZV, Jachthaven 't Hoorntje Den Helder WSC Breewijd, KMJC Den Helder Hoorn Gemeentelijke Jachthaven Hoorn, Grashaven Hoorn IJmuiden aan Zee Marina Seaport IJmuiden Katwoude Watersportcentrum De Zeilhoek Loosdrecht Jachthaven De Uitkijk B.V. Monnickendam Jachthaven Hemmeland Medemblik Stadshavens Medemblik Naarden Jachthaven Naarden Texel Waddenhaven Texel Volendam Gemeentehaven Volendam **OVERIJSEL** Deventer Jachthaven Deventer Zwartsluis Jachthaven de Kranerweerd, Jachthaven Recreatiecentrum het Zwarte Water **UTRECHT** Amersfoort Eemhaven Amersfoort **ZEELAND** Sint Annaland WSV Sint-Annaland Brouwershaven Jachthaven Brouwershaven Cadzand Jachthaven Cadzand Colijnsplaat WSV Noord-Beveland Bruinisse Jachthaven Bruinisse Den Osse WSV Den Osse Kamperland Gemeentelijke haven Kamperland, Roompot Marina, Marina Kamperland Kats Van de Rest Nautic Marina Middelburg WSV Arne Tholen WSV De Kogge Veere Jachtclub Veere Vlissingen Vereniging Watertoerisme Schelde Wilhelminadorp Jachthaven Hansa Wolphaartsdijk WSV Wolphaartsdijk Zierikzee Gemeentehaven Zierikzee **ZUID-HOLLAND** Dordrecht Jachthaven Westergoet Hellevoetsluis WSV Haringvliet, Marina Cape Helius, WSV Haringvliet Kanaalhaven Herkingen Herkingen Marina B.V., WSV Herkingen Katwijk aan Zee Jachthaven Katwijk Oostvoorne Jachthaven H. Geijsman Oud-Beijerland WSV Het Spui Ouddorp Marina Port Zelande, WSV Goeree Oude Tonge Jachthaven WSV Oude Tonge Sassenheim Jachthaven Jonkman Scheveningen Jachtclub Scheveningen Streefkerk Jachthaven Liesveld Strijensas Jachthaven Strijensas Warmond Jachthaven Zwanengat Zuidland WSV Blinckvliet.

FRIESLAND EN GRONINGEN

19 - 30 juni Fietstocht "One Wadden Sea - Two Wheels - Three countries"

Kracht van het tij
WADDEN
visitwadden.nl

In juni bestaat Waddenzee Werelderfgoed 10 jaar, dat wordt o.a. gevierd met een fietstocht van uit Nederland en Denemarken naar Wilhelmshaven in Duitsland onder het thema "One Wadden Sea - Two wheels - Three countries". Start fietstocht op 19 juni op Vlieland en via Texel, Den Helder, Den Oever, Harlingen, Holwerd, Lauwersoog, Pieterburen, Delfzijl naar Nieuw Statenzijl. Daar gaat op 26 juni de reis verder langs de Duitse kust. Finish 30 juni in Wilhelmshaven. Fiets jij ook een etappe mee? Meer informatie: www.visitwadden.nl/nl/over-ons/10-jarig-jubileum/fietstocht

29 - 30 juni Dag van het Wad: 10 jaar Waddenzee Werelderfgoed
Tijdens de Dag van het Wad staan we stil bij het unieke gebied en gelijk ook de kwetsbare kant hiervan. Maak kennis met de Waddenzee via uiteenlopende evenementen. Diverse locaties op de Waddeneilanden en aan de Waddenkust. Meer informatie: www.dagvanhetwad.nl

Leeuwarden

2019-2020 De OnderWaterSafari in Natuurmuseum Fryslân

Ga je mee kopje onder?
Al eens een duikende aalscholver van dichtbij gezien? Spelende otters, een snoek die op de loer ligt of een meerval van anderhalve meter lang? Wat te denken van zwemmende zeehonden, een jagende Jan van Gent of een familie kwal?

De **OnderWaterSafari** is een educatieve attractie waarbij je onder de waterspiegel duikt en toch droge voeten houdt! Bezoekers maken in een voertuig een reis van het zoete water van sloot en plas naar het zoute water van Werelderfgoed de Waddenzee. Onderweg sporen ze naar de Big Five van de onderwaterwereld van Nederland: de bever, de otter, de meerval, de zeehond en de bruinvis. Op de website www.natuurmuseumfryslan.nl kun je terecht voor tickets met tijdslot.

NOORD-HOLLAND

Atlantikwall Centrum in Den Helder

Maak vanaf 24 mei kennis in de langgerekte expositieruimte bij Huisduinen met het chronologische verloop van de 2e wereldoorlog, de geografie en vorm van de Atlantikwall en verhalen uit de oorlogsgeschiedenis van Den Helder. Meer informatie: www.atlantikwallcentrum.nl

Informatiecentrum 'Zand tegen Zee'

Strandweg 4, 1755 LA Petten, T 072 582 87 65
Gratis toegang, openingstijden: Van 10.00 - 17.00 uur op: van 15 februari tot 1 april: woensdag, vrijdag, zaterdag, zondag; van 1 april tot 1 november: dinsdag t/m zondag. Scholen en groepen graag vooraf aanmelden via T 072 582 87 65 of zandtegenzee@hnhk.nl.

Op excursie in de Texelse natuur

De natuur op Texel is het hele jaar door een belevenis. Het wandelen, vissen met een garnalennet, vogels bespieden met een verrekijker, met al je zintuigen op ontdekkingstocht in de Slufter...

Het hele seizoen in 2019 organiseert

ECOMARE, DE KOOG, TEXEL diverse educatieve programma's en excursies, deels in het museum en deels in de Texelse natuur. Kijk op www.ecomare.nl voor het gehele aanbod.

IJmuiden Zee- en Havenmuseum

Havenkade 55, 1973 AK IJmuiden
T 0255 538 007 www.zeehavenmuseum.nl
Museumkaart geldig. Openingstijden: Wo., za., zondag van 13.00 tot 17.00 uur. In de schoolvakanties en juli en augustus extra geopend. Laatste zaterdag van de maand motorendraaimiddag.

Bezoekerscentrum De Hoep

Bezoek De Hoep om alles te weten te komen over het zuiveren van water en de Noord-Hollandse duinen. Openingstijden: dinsdag t/m zondag van 10.00 - 17.00 uur (tijdens schoolvakanties regio noord ook op maandag geopend).
Johannisweg 2, 1901 NX Castricum
T 0251 661 066 of dehoep@pwn.nl
www.pwn.nl/bezoekerscentrum-de-hoep

Bezoekerscentrum De Kennemerduinen

Dit is de hoofdingang van Nationaal Park Zuid-Kennemerland en een van de bezoekerscentra van PWN. Het hele jaar geopend van dinsdag t/m zondag van 10.00 t/m tot 17.00 uur. (tijdens schoolvakanties regio noord ook op maandag geopend).
Zeeweg 12, 2051 EC Overveen
T 023 541 11 23 of info@np-zuidkennemerland.nl
www.pwn.nl/bezoekerscentrum-de-kennemerduinen

SHIP (Sluis Haven Informatie Punt)

Een interactieve ervaring over de grootste zeevlucht ter wereld en het Noordzeekanaalgebied.
SHIP is 7 dagen per week geopend van 10.00 - 17.00 uur
Noordersluisweg 1, 1975 AM IJmuiden
T 0255 516 254 of info@ship-info.nl, www.ship-info.nl

ZEELAND

Bezoek Deltapark Neeltje Jans

(kijk ook op pagina 4)
Eiland Neeltje Jans, Faelweg 5, 4354 RB Vrouwenpolder,
T 0111 655 655 of info@neeltjejans.nl, www.neeltjejans.nl
Openingstijden: dagelijks van 10.00 - 17.00 uur.

Bezoek Het Watersnoodmuseum in Ouwkerk (Zeeland)

Het Watersnoodmuseum is het "Nationaal kennis- en herinneringscentrum Watersnood 1953", en geeft een indringend beeld van de gebeurtenissen tijdens en na de stormvloed van 1 februari 1953. Hier zijn regelmatig rondleidingen, presentaties en workshops. Zie: www.watersnoodmuseum.nl/activiteiten
Adres: Weg van de Buitenlandse Pers 5, 4305 RJ Ouwkerk,
T 0111 644 382 of info@watersnoodmuseum.nl, www.watersnoodmuseum.nl

Gemeente Schouwen-Duiveland

- 15 - 23 juni Kunstschoon Westerschouwen, www.kunstschoon.nl
- 29 juni 50^e Zeeuwse dag van het paard in Oosterland www.zeeuwse-dag-van-het-paard.nl
- 27 - 29 juni Concert at sea, www.concertatsea.nl
- 18 - 20 juli Visserijdagen Bruinisse, www.visserijdagen-bruinisse.nl
- 2 en 3 augustus Zeeuws Wijnfeest, www.dekleineschorre.nl/zeeuws-wijnfeest
- 10 augustus Burghse Dag, www.burghsedag.nl
- 17 augustus Vlasdag Dreischor, www.vlasdag.nl
- 22 - 24 augustus Havendagen Zierikzee, www.havendagenzierikzee.nl
- 14 september Fjoertoer Renesse, www.fjoertoer.nl
- Februari - maart 2020 Straðrieën in diverse plaatsen op Schouwen-Duiveland. Straðrieën is een folkloristisch feest met een optocht van versierde paarden. Het feest vindt in verschillende weekenden plaats in: Renesse, Burgh-Haamstede, Noordwelle, Ellemeet, Scharendijke en Serooskerk.

Kijk voor nog meer uitjes en evenementen op:

www.vvzeeland.nl/nl/eilanden/schouwen-duiveland/evenementen/

Gemeente Veere

- Heel 2019 het gehele toeristenseizoen is het weer ringrijden in de verschillende Walcherse dorpen, www.ringrijden.nl
- Vanaf 6 mei 2019 beginnen de zomer-toeristenmarkten in de verschillende dorpen
- 15 juni Domburg Statues Festival
- 14 - 16 juni Eindeloois Eiland Festival Wissenkerke (Noord-Beveland)
- 29 juni Visserijdag Arnemuiden
- 3 augustus Domburgse Boerendag van 10.00 - 17.00 uur
- 5 - 7 juli Festival Onderstroom Vlissingen
- 11 juli Folkloristische dag Middelburg
- 19 - 21 juli City of Dance Middelburg
- 19 - 21 juli Muziekfestival Nisse
- 20 juli Trekkertrek Aagtekerke
- 27 juli Weijeroek IJzendijke
- 27 - 28 juli Eventing Zeeland - paardensport
- 2 - 4 augustus Visserijfeesten Breskens
- 3 augustus Beachboom
- 7 - 10 augustus Culikaravaan - Middelburg
- 27 augustus - 7 september Zeeland Nazomer Festival, www.theaterzeelandia.nl
- 11-14 september Fiets 4 daagse Oostkapelle, www.fiets4daagseoostkapelle.nl
- 18 - 22 september Jazz by the Sea in Domburg, Oostkapelle, Westkapelle, Zoutelande, Vlissingen, www.jazzbythesea.nl
- 4 - 6 oktober Kustmarathon Zeeland, www.marathonzeeland.nl

Kijk voor meer informatie op www.vvzeeland.nl en www.veere.nl

ZUID-HOLLAND

NLDelta

- Het dynamische deltagebied van de Biesbosch en het Haringvliet. Hier kun je terecht voor:
- Speelnatuur Tiengemetten: www.natuurmonumenten.nl/kinderen/speelplekken/speelnatuur-tiengemetten
  - Biesbosch Museumeiland en de Biesboschbeleving: www.biesboschmuseumeiland.nl
  - Fluisterbootje of kano huren in de Hollandse Biesbosch: www.biesboschcentrumdordrecht.nl/verhuur
  - Expeditie Haringvliet: www.expeditieharingvliet.nl
  - Vogelobservatorium Bird-Ei: www.haringvliet.nu
  - Slot Loevestein: www.loevestein.nl
  - Biesbosch verhalenavond: www.biesboschcentrumdordrecht.nl/activiteiten/kinderactiviteiten/biesbosch-verhaleneiland

- Biesbosch bevertochten (vanaf diverse locaties): www.beleefdebiesbosch.nl

Bezoek Diergaarde Blijdorp

Blijdorpplan 8, 3041 JG Rotterdam
Bezoek de Zereservatenexpo van Greenpeace en Diergaarde Blijdorp in het Oceanium.
Openingstijden: dagelijks van 9.00 - 18.00 uur.
Voor meer informatie zie: www.diergaardeblijdorp.nl

Bezoek FutureLand

Informatiecentrum Maasvlakte 2
Europaweg 902, 3199 LC Maasvlakte Rotterdam
T 010 - 252 25 20 of info@futureland.nl
Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 17:00 uur
Zondag 11:00 - 17:00 uur
Zaterdag en maandag gesloten, tenzij anders vermeld.
Voor meer informatie zie www.futureland.nl

Bezoek de Maeslantkering in Hoek van Holland

Het Keringhuis is geopend op: maandag t/m vrijdag 10.00 - 16.00 uur, zaterdag, zondag en feestdagen 11.00 - 17.00 uur, alleen op 25 december, 31 december en 1 januari zijn we gesloten. Het Keringhuis, Publiekscentrum Water, Maeslantkeringweg 139, 3151 ZZ Hoek van Holland
T 088 - 797 06 30, info@keringhuis.nl, www.keringhuis.nl

Bezoekerscentrum De Tapuit

Meijndelseweg, 2243 GN Wassenaar
T 088 347 4849 of bezoekerscentrum@dunea.nl
www.dunea.nl/bezoekerscentrum
Openingstijden: maandag gesloten, dinsdag t/m zaterdag 10.00 - 16.00 uur, zondag 10.00 - 17.00 uur. In de schoolvakanties is het bezoekerscentrum wel op maandag geopend.

Gemeente Goeree-Overflakkee

- 14 - 15 juni Goereese Portdagen, Goedereede
- 15 - 16 juni Terreinauto-/4x4 evenement, Ouddorp (Strand Oosterduinpad)
- 21 - 23 juni Foodtruckfestival Smaak aan Zee (Brouwersdam), Ouddorp
- 27 - 29 juni Concert at Sea, Brouwersdam
- 29 juni Kinderwaterspeeldag, Havenkom Middelharnis
- 6 juli Wielieronde (critrium) van Middelharnis, Middelharnis
- 13 juli Jaarmarkt Herkingen, Herkingen
- 13 juli Flakkeke Molendag; alle 11 molens zijn vandaag in bedrijf en te bezoeken
- 19 en 26 juli, 2 en 9 augustus Diekdagen, Middelharnis
- 24 juli, 7 en 21 augustus Ouddorpse Toeristendag, Ouddorp
- 3 augustus Oldtimerdag, Oostdijk-Goedereede
- 7 en 8 augustus Zomer-kinderdagen RTM, Ouddorp
- 17 augustus Vuurwerk- en lasershow (Strand Oosterduinpad), Ouddorp
- 23 augustus Holle Bolle Dag, Sommelsdijk
- 22 - 25 augustus Foodtruckfestival Smaak aan Zee (Ouddorp-Duin), Ouddorp
- 30 - 31 augustus Omloop Goeree-Overflakkee
- 30 augustus - 7 september Week van de Goereese Vis, heel Goeree-Overflakkee
- 7 september Ouddorpse Boerenlandag, Ouddorp
- 7 september Goereese Havenconcert, Goedereede
- 7 september GO-Classie: wielertocht (70, 115 en 150 km), start Middelharnis
- 14 september Open Monumentendag
- 9 - 13 oktober Dam-X surfvent, Brouwersdam
- 16 - 23 oktober Grevelingenweek
- 23 november Pepernotenmarkt, Middelharnis
- 26 - 30 november Culturele week, Ooltgensplaat
- 29 en 30 november Winterfair, Ouddorp
- 7 december Ouddorpse Snerwandeltocht, Ouddorp
- 26 december Kerstritten RTM, Ouddorp
- 28 december 3^e Kievit Waren Stratenloop, Middelharnis
- 30 december Open Tarent, Goedereede

Kijk voor alle evenementen op www.vvgoeree-overflakkee.nl

Gemeente Katwijk

- 2 juni - 15 september Waterpendel. Reis per boot van Katwijk naar Leiden en van Leiden naar Katwijk. www.venetievanhetwesten.nl
- 15 juni Kippen- en kuikenloop. Wandelmarathon ten bate van KiKa en KWF Kankerbestrijding. www.kippenloop.nl
- 15 juni Buitensporig Festival. Relaxed muziekfestival aan Valkenburgse Meer.
- 21 juni XL Koopavond Winkelhart Zeezijde. Tot 23.00 uur gezelligheid, amusement en interessante aanbiedingen in Winkelhart Zeezijde. [zeezijdekattwijk.nl](http://www.zeezijdekattwijk.nl)
- 22 juni Jumpin' Picknickfestival. Picknick en springkussenfestijn op de Goerie Katwijk. Met live-muziek en food & drinks.
- 22 juni Open Tuinen Dag Rijsburg. Schatten die normaal gesproken achter de schutting verborgen blijven kunnen deze dag bezocht worden. [facebook.com/opentuinendagrijsburg](https://www.facebook.com/opentuinendagrijsburg)
- 25 juni - 27 augustus Toeristenmarkt. Iedere dinsdag van 13.00 - 21.00 uur gezellige toeristenmarkt in het centrum van Katwijk aan Zee.
- 29 juni Moods in the woods Muzikaal/cultureel-festival in Ridderbos Katwijk
- 29 juni - 7 juli En Plein Air. Jaarlijks terugkerend schildersfestival, met aansluitend t/m eind september expositie in het DunaAtelier. www.schilderenaanzee.nl
- 6 juli SAR Katwijk. Reddingdemonstratie met o.a. Koninklijke Marine, Koninklijke Luchtmacht, Kustwacht, KNRM, politie en brandweer. www.sarkattwijk.nl
- 6 en 20 juli, 3 augustus Lunchconcert Nieuwe Kerk. Aanvang 12.30 uur, vrije toegang, www.sonk.nl
- 12 - 13 juli Haringrock. Gratis openlucht rockconcert aan het strand. www.haringrock.nl

- 13 juli Katwijkse Vrijmarkt
- 16 juli - 27 augustus Bätzorgelconcertreeks. Iedere dinsdagavond in de Vredeskerk in Katwijk.
- 27 juli Reuring aan Zee. Livemuziek bij diverse strandpaviljoens in Katwijk.
- 1 - 10 augustus Noordzee Zomerfestival. 10 dagen muziek en entertainment aan zee. www.noordzeezomerfestival.nl
- 5 - 10 augustus Feestweek Rijnsburg. Diverse activiteiten, kermis en braderie in Rijnsburg. www.ovrijnsburg.nl
- 9 - 11 augustus Flower Parade Rijnsburg. Bezoek ook de openings-show op vrijdagavond 9 augustus! www.flowerparaderijnsburg.nl
- 23 - 31 augustus Katwijkbinse Najaarsfeesten. Diverse activiteiten, kermis, braderie en concerten in Katwijk aan den Rijn, met o.a. Oranjerock en de KattukBinse Truckrun. oranjeverenigingkatwijk.nl
- 6 - 12 september Paardenmarkt Valkenburg. Neerlands oudste paardenmarkt met braderie in Valkenburg ZH. Kijk op: castellumpop.nl, demart.nl, ov-wilhelmina-valkenburg.nl
- 7 september Uitverkoopmarkt Voordelig shoppen in Winkelhart Zeezijde. www.zeezijdekatwijk.nl
- 14 september Open Monumentendag en Nationale Orgeldag. openmonumentendag.nl. Ook is er op deze dag altijd Culturele Dag in het Katwijks Museum! katwijksmuseum.nl
- 14 september Style & Trend Event in Zeezijde Katwijk, www.zeezijdekatwijk.nl
- 28 september Halve Marathon. De mooiste halve marathon van Nederland! halvevankatwijk.nl
- 28 september Alles voor Mannen Dag. Stoer evenement in Winkelhart Zeezijde, www.zeezijdekatwijk.nl

- 2 november Strandrace Katwijk Fietst. Wielervedstrijd over het strand. www.katwijkfietst.nl

Gemeente Noordwijk

- 8 - 9 juni Markt onder de Linden, Noordwijk Binnen
- 15 - 16 juni Opera aan Zee
- 14 - 23 juni Schilderfestival op diverse locaties in Noordwijk
- 6 juli Code Oranje Bestemming Engeland
- 6 juli Cirque des Dunes
- 13 juli Rockwijkerhout in Noordwijkerhout
- 13 - 14 juli Mercado de Ibiza te Nederzand
- 20 juli Braderie Noordwijkerhout
- 19 - 20 juli Loungefest Oosterduinsemeer
- 17 - 27 juli Alles is bedacht - KunstKlank
- 4 augustus Levende Beeldenfestival
- 10 augustus Flowerparade
- 17 augustus Shantykorenfestival Noordwijkerhout
- 18 augustus Vive la France markt
- 23 - 25 augustus Proef Noordwijk
- 1 september Opera aan Zee
- 6 oktober Open dag ESA ESTEC
- 19 oktober Herfstmarkt Hoofdstraat
- November de hele maand culinair genieten met 2FOR1
- December en januari de hele maand Winter Wonderlands info@keringhuis.nl, www.keringhuis.nl

Kijk op de uitagenda voor alle events: www.noordwijk.info

Gemeente Westvoorne

- Juni t/m oktober rondleidingen in de Biberbunker, www.biberbunker.nl
- 8 juni Voorne in Stelling, Oostvoorne aanvang 10.00 uur
- 15 juni Buytenlust Festival, Oostvoorne van 12.00 - 20.00 uur
- 28 juni Kunstwerkrouwe Westvoorne van 11.00 - 17.00 uur
- 3 - 6 juli Zomerfeest Tinte van 13.00 - 2.00 uur www.tinte.nl
- 7 juli Braderie Raadhuislaan Rockanje vanaf 11.00 uur
- 14 juli Braderie Hoflaan Oostvoorne vanaf 11.00 uur
- 24 juli Zomermarkt Rockanje vanaf 10.00 uur
- 27 juli Boerenboelag De Duinhuisjes van 13.00 - 16.30 uur
- 3 augustus Music Night Rockanje van 17.00 - 2.00 uur
- 8 augustus Profwieleronde Oostvoorne van 13.00 - 23.00 uur
- 14 augustus Schatgraven, Rockanje vanaf 13.30 uur
- 31 augustus Burchtfeesten Oostvoorne, www.volhardingooostvoorne.nl
- 30 augustus - 1 september Zomerfair 2019 Rockanje, www.olaertsduyn.nl
- 7 september Lampionoptocht Oostvoorne om 19.00 uur
- 15 september Lampionoptocht Rockanje 20.15 - 22.00 uur
- 27 oktober Herfst in de duinen van 14.00 - 16.00 uur, www.zhl.nl
- 2 november Natuurwerkdag Korenmolen Oostvoorne om 10.00 uur
- 9 februari 2020 Snertwandeling om 10.30 uur

Kijk voor meer informatie op:

issuu.com/westvoorneaer/docs/westvoorne_eventgids_2019

KUST&ZEE PRIJSVRAAG

DOE MEE EN WIN!

Zo werkt het

Schrijf je antwoorden van alle vragen op een ansichtkaart of in een e-mail en vermeld tenminste je naam, adres, telefoonnummer, e-mailadres en leeftijd. Stuur die voor 31 maart 2020 naar: Vereniging Kust & Zee, Postbus 11232, 2301 EE Leiden of e-mail naar info@kustenzee.nl o.v.v. Kust&Zee prijsvraag 2019.

DE VRAGEN:

1

3

2

4

1 NOEM 7 VORMEN VAN GEBRUIK OP EN/OF IN DE NOORDZEE?

1	5 .....
2	6 .....
3	7 .....
4	

2 OP WELKE PAGINA'S STAAN DEZE PLAATJES? EN WAT IS HET?

1	pagina .....
2	pagina .....
3	pagina .....
4	pagina .....

3 VERZIN EEN NIEUWE RUBRIEK!

In de Kust&Zee Gids vind je al jaren vaste en wisselende rubrieken, zoals Vakantie aan Kust&Zee, Werken aan Kust&Zee, Natuur Beleven aan Kust&Zee, Cultureel erfgoed van Kust&Zee en Voor een Rijke Kust en een Gezonde Zee. Verzín een nieuwe nog niet bestaande rubriek voor in de Kust&Zee Gids en leg uit waar deze over gaat. De meest originele inzenders winnen een extra prijs.

Naam rubriek: ..... Over: .....

Hoofdprijs

Win een weekendje weg aan de Nederlandse Kust!

Overige prijzen

Diverse paren Healthy Seas-sokken
 Vrijkaartjes van Deltapark Neeltje Jans, Diergaard Blijdorp, Ecomare (Texel) en Natuurmuseum Fryslân
 Diverse mooie boeken over de kust en zee.

Even geen stranddag ... breng een bezoekje aan:

SPACE EXPO - MUSEUM & VISITOR CENTER ESA ESTEC

NOORDWIJK

SPACE EXPO

LET'S MEET IN SPACE

Welkom bij
Space Expo!

EEN REIS LANGS STERREN EN PLANETEN.

Space Expo is een geweldig museum over ruimtevaart in Noordwijk.
Je kunt er dingen zien, doen en leren.
Bewonder de Soyuz, het ruimteschip waarmee André Kuipers reisde.
Loop door een model van het ISS ruimtestation.
En krijg antwoord op vragen als hoe slaapt, eet en leeft een astronaut.

WWW.SPACE-EXPO.NL

CORPUS
reis door de mens

DÉ ATTRACTIE VAN HET MENSELIJK LICHAAM

A44/EXIT 8 LEIDEN

ACTIETARIEF: €13,75 VOOR KIDS EN VOLWASSENEN VIA CORPUSWEBSHOP.NL/VOUCHER
GEBRUIK VOUCHERCODE KUSTENZEE. GELDIG T/M 31 DECEMBER 2020.

WILLEM EINTHOVENSTRAAT 1 | 2342 BH OEGSTGEEST | 071-7510200 | INFO@CORPUSEXPERIENCE.NL | WWW.CORPUSEXPERIENCE.NL

VINDEN WE SAMEN DE JUISTE BALANS TUSSEN HET GEBRUIK EN LEVEN VAN DE NOORDZEE?

Oceanen en zeeën bedekken 71% van onze wereldbol. Ze zijn van groot belang voor de gezondheid van de aarde. Algen in zee vormen een belangrijke zuurstofbron. Zeestromingen hebben door hun enorme omvang een grote invloed op het klimaat. Het Nederlandse klimaat is zo vruchtbaar en mild omdat de warme golfstroom hier langs komt. De zee levert ons voedsel, vermaak, delfstoffen, energie en transportwegen. De Noordzee is een van de drukste zeeën ter wereld. Onder water is het de woonplaats van allerlei dieren en planten.

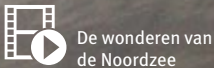
De balans tussen het gebruik van de zee en de zee als gezond ecosysteem is echter al decennia scheef. Daar moet wat aan gebeuren. Binnen de Europese Unie is besloten dat alle lidstaten er samen voor zorgen dat de zee leefbaar en schoon wordt en blijft.

In Nederland is dit besef er ook bij alle overheden, bedrijven, kennisinstututen en natuur- en milieuorganisaties die te maken hebben met de Noordzee. Zij werken daarom intensief samen aan een veilige, gezonde en productieve Noordzee. Maar vinden zij samen de juiste balans tussen het gebruik en leven van deze zee? Op papier zijn daarover diverse afspraken en acties vastgelegd. Voor de lange termijn is de Gebiedsagenda Noordzee 2050 opgesteld, er is een beleidsplan voor de Noordzee tot 2021 en in februari 2019 is het Noordzeeoverleg ingesteld, waarin de rijksoverheid en maatschappelijke partijen samen werken aan een akkoord voor de Noordzee. Nu is het tijd de daad bij het woord te voegen.

ZOEKEN NAAR HET RUIMTELIJKE EVENWICHT OP DE NOORDZEE

Is Nederland zeeblind?

De wonderen van de Noordzee

Leven haaien in de Noordzee?

Nederland leeft met water. Op een warme, zonnige dag, gaan we met z'n allen naar het strand. Maar is dat de grens van ons Koninkrijk? Dat is het zeker niet. Het Nederlandse deel van de Noordzee is qua oppervlakte maar liefst anderhalf keer zo groot als het 'land' Nederland. Met 57.000 km² is de Noordzee ook het grootste natuurgebied van Nederland. Toch is dit voor velen onbekend en soms zelfs oninteressant terrein. Staan wij niet teveel met onze rug naar de zee? De partijen die dagelijks met de Noordzee hebben te maken niet. Zij weten maar al te goed wat er allemaal gebeurt en wat er moet gebeuren om het evenwicht te vinden voor een veilige, gezonde en productieve Noordzee. En al die ontwikkelingen hebben ook effect op het land.

Die gewenste evenwichtige Noordzee is een zee die een circulaire economie en duurzame energiebronnen levert. Een zee waar de ruimte efficiënt en multifunctioneel wordt benut, waar mensen geen strijd voeren tegen de natuur, maar met natuur bouwen. Een zee met een rijk en robuust ecosysteem waarvan vissers en 'zeeboeren' duurzaam kunnen oogsten en waarover wij ons veilig kunnen verplaatsen. Dit wensbeeld is alleen haalbaar wanneer wij nationaal en internationaal goed samenwerken.

Noordzeeoverleg en Noordzeeakkoord

In Nederland is daarom het Noordzeeoverleg opgericht. Hierin zitten vertegenwoordigers van het Rijk en maatschappelijke partijen, zoals Visned, Nederlandse Visserijbond, Tennet, Nederlandse Wind Energie Associatie, Energie Beheer Nederland, Havenbedrijf Rotterdam, natuur- en milieuorganisaties zoals WNF, Greenpeace, Vogelbescherming Nederland en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Het Noordzeeoverleg heeft als doel om nog medio dit jaar te komen tot een gezamenlijk

akkoord voor de Noordzee. De huidige ontwikkelingen op het gebied van energie, voedselvoorziening en natuurherstel moeten vooral onderling en met alle andere gebruiksfuncties worden afgestemd. Bij alle partijen is er een groot besef dat zij elkaar nodig hebben om eruit te komen. Het Noordzeeakkoord moet bestand zijn tegen kabinetwisselingen en tegen koerswisselingen van bedrijven. Hierin staan straks gedragen keuzes en afspraken voor de opgaven voor voedsel, natuur en energie, rekening houdend met de belangen van andere gebruikers zoals de scheepvaart, zandwinning en recreatie.

Drie strategische opgaven

Op weg naar de strategie voor de Noordzee tot 2030 is bij iedereen het inzicht ontstaan dat de ontwikkelingen op de Noordzee sterk worden bepaald door drie strategische opgaven, namelijk:

- een duurzame energievoorziening;
- een robuust natuurherstel;
- een toekomstbestendige voedselvoorziening.

RONALD BLOK, OUD DIRECTEUR VAN DE KUSTWACHT

HOE WAARBORGEN WE DE VEILIGHEID OP DE NOORDZEE?

De Noordzee is al decennia één van de drukst bevaren scheepvaartroutes ter wereld. Het aantal scheepsbewegingen blijft toenemen, er is schaalvergroting in de beroepsvaart en incidenten hebben een steeds grotere impact op land. Er ligt een enorme energieopgave, waarvoor grote delen van de Noordzee worden volgebouwd met windturbineparken. Risico's op ongelukken nemen toe door de bouw van deze parken. In hoeverre is de veiligheid op de Noordzee in het geding?

Op zee is Kustwacht Nederland verantwoordelijk voor een veelheid aan dienstverlenings-, handavings- en maritieme veiligheidstaken. Dit omvat onder andere scheepveiligheid, milieubescherming en rechtshandhaving. De Nederlandse economie is sterk exportgericht. Dit verloopt voor 90% over zee. Het zeetransport komt door het intensieve gebruik van de Noordzee in toenemende mate onder druk te staan.

Betrouwbare transportketen

Er is een toenemend belang bij een betrouwbare transportketen (producent-zeetransport-haven-wegtransport-winkel/huiskamer) en een Noordzee als veilige en bedrijfszekere verbinding tussen de havens en wereldwijde transportroutes over zee. De Noordzee speelt daarnaast een rol in onze voedselketen, heeft een grote invloed op de kwaliteit van leven aan land en levert

brandstoffen (olie/gas) en delfstoffen als zand en grind. Maar datzelfde maritieme domein staat aan de vooravond van grote ontwikkelingen.

Wind op zee

Met het klimaatakkoord verplicht Nederland zich tot een omschakeling van fossiele energieopwekking naar duurzame energie, onder andere door windenergie. Omvangrijke windturbineparken op zee lijken onontkoombaar. Figuurlijk gesproken zal de Noordzee veranderen van een 'open weiland' tot een 'dicht bos' dat op termijn voorziet in minimaal 20 procent van de Nederlandse energiebehoefte.

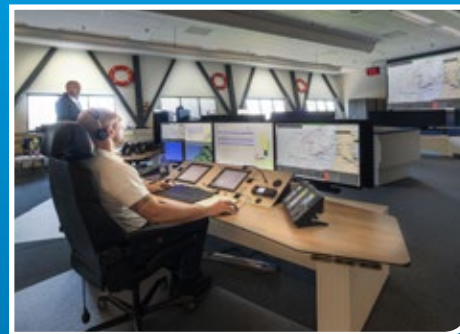
Veiligheid voor scheepvaart, milieu en cyberspace

Op een erg drukke Noordzee is het aan de Kustwacht en Rijkswaterstaat om de kans

op aanvaringen en schade te beperken. "Het scheepvaartverkeer langs onze kust is te vergelijken met de tien rijbanen van snelweg A4. Door de bouw van windturbineparken wordt die snelweg echter gecomprimeerd tot een provinciale weg. Dit brengt risico's met zich mee", verwoordt Ronald Blok, oud directeur van de Kustwacht verontrust. "Verder komt er met deze parken op de Noordzee ook een 4G-breedbandnetwerk op zee ter beschikking en dit leidt tot een toename van cybersecurity risico's. Mede omdat de Noordzee ook te maken krijgt met onbemande scheepvaart. Proeven met op afstand bestuurd schepen zijn al wereldwijd gaande", aldus Blok.

Extra maatregelen noodzakelijk

Om een grotere kans op ongelukken te voorkomen moet de Nederlandse overheid investeren in preventieve maatregelen en

Kustwacht Nederland

Kustwacht Nederland is een civiele netwerkorganisatie van zes departementen en acht diensten onder de beleidsverantwoordelijkheid van de Minister van Infrastructuur en Waterstaat. De Kustwacht houdt zich bezig met de veiligheid op de Noordzee.

In Den Helder staat het Kustwachtcentrum dat fungeert als 'meldkamer' voor het Nederlandse deel van de Noordzee. De eerste kilometer vanaf het strand valt daar niet onder. Daarnaast is de Kustwacht verantwoordelijk voor de search and rescue-acties op de Waddenzee, IJsselmeer, randmeren en de Zeeuwse stromen.

Verder houdt de Kustwacht ook toezicht op de Noordzee. Dit gebeurt samen met onder andere Team Maritieme Politie, douane, Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit en de Koninklijke Marechaussee. Tot slot is ook 'maritime security' een onderdeel van het werk van de Kustwacht. Dit is een verzamelbegrip voor onder andere de bescherming van de economisch kritische infrastructuur op zee en de aanloop van havens.

zorgen voor clustering van hulpverlening om schade van ongelukken te beperken. Belangrijk ook is een groeiend maatschappelijk bewustzijn dat Nederland aan de vooravond staat van grote ontwikkelingen in het voor ons zo belangrijke maritiem domein en dat pijnlijke keuzes niet zijn te voorkomen.

Geen tijd te verliezen

Hoe zijn zoveel gebruiksfuncties op en aan zee te clusteren zonder onoverkomelijke effecten in de kuststreek en aan land? Op die vraag moeten de betrokken partijen samen een antwoord vinden. En daar moeten ze niet te lang mee wachten, want uitvoeringsmaatregelen kosten veel tijd, terwijl de veiligheidsuitdagingen op zee snel op ons afkomen en geen vertraging dulden.

Twee belangrijke spelers op de Noordzee aan het woord

Zandwinning op zee

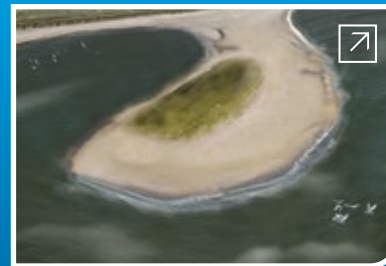
Velen staan er niet bij stil, maar de Noordzee is een ontzettend belangrijk wingebed voor zand. Dit zand is van groot belang voor de veiligheid van de Nederlandse kust en wordt ook gewonnen als bouw materiaal. En gezien de ontwikkelingen met betrekking tot het klimaat en zeespiegelstijging zal de behoefte aan zeezand alleen maar toenemen. De zandwinning is dus een speler waarmee rekening dient te worden gehouden bij de herindeling van de Noordzee. Lees hierover meer op pagina 36.

De Nederlandse visserij

Een belangrijke speler op de Noordzee is de visserij. Een bedrijfstak die van groot belang is voor een deel van onze voedselvoorziening. Weliswaar economisch niet heel groot, maar voor diverse lokale gemeenschappen van levensbelang. Op pagina 37 en 38 nemen vertegenwoordigers uit de visserij ons mee in hun toekomstvisie voor deze oeroude bedrijfstak.

Tekst: Edwin Lokkerbol, directeur Vereniging van Waterbouwers Fotografie: Van Oord

De zandmotor is een goed voorbeeld van het concept 'Building with Nature'. Het kunstmatig schiereiland bij Hoek van Holland zorgt met behulp van de natuur voor een veilige kust. Door natuurlijke stromingen wordt het zand van het schiereiland verspreid over de nabij gelegen kust. Dit zorgt voor een natuurlijke aangroei van de kust en beschermt Nederland tegen zee.

DE NOOD EN MOGELIJKHEDEN VAN ZANDWINNING

Zand is van groot belang voor de veiligheid van de Nederlandse kust. Ieder jaar halen we rond de 35 miljoen kuub aan zand uit de Noordzee, onder meer om geregeld de stranden op te hogen en als bouw materiaal. Maar als Nederland het advies van de Deltacommissie wil opvolgen is wellicht jaarlijks rond de 85 miljoen kuub aan zeezand nodig. Deze sterke toename hangt nauw samen met de stijging van de zeespiegel. Volgens onderzoeken van Deltares, het IPCC en de KNMI zorgt de opwarming van de aarde ervoor dat de zeespiegel stijgt en zelfs versneld kan gaan stijgen. Dit zorgt ervoor dat Nederland hard aan de slag moet om het hoofd boven water te houden en veel zand nodig heeft om dit te kunnen verwezenlijken.

Momenteel probeert de overheid de puzzel van de Noordzee op te lossen. Windmolenparken zijn noodzakelijk en de Noordzee hebben we nodig om te vissen en als transportroute. Tevens is de Noordzee het grootste natuurgebied van Nederland. De Noordzee als economisch exclusieve zone is bijna anderhalf keer zo groot als Nederland zelf, maar desalniettemin is er sprake van een ruimtegebrek.

Binnen het Noordzeeoverleg ligt de focus nu op energiewinning, voedselvoorziening en natuurbescherming. We kunnen er alleen niet omheen dat Nederland zeezand nodig heeft en steeds meer nodig zal gaan hebben. Het is dan ook cruciaal om bij de herindeling van de Noordzee rekening te houden met zandwinningsgebieden om Nederland veilig

te houden. De centrale vraag is of die herindeling dusdanig opgezet kan worden dat er genoeg zand beschikbaar blijft voor de toenemende vraag en de zeespiegelstijging.

Milieueffectrapportage

Het winnen van zand zorgt wereldwijd voor problemen op het gebied van ecologie en biodiversiteit. In Nederland is dit gelukkig goed geregeld door wet- en regelgeving voor zandwinning. De zandwinners zijn verplicht om een Milieueffectrapportage (MER) op te stellen. Hierdoor komen de verwachte milieueffecten in beeld, waardoor de overheid in staat is hiermee rekening te houden bij de besluitvorming. Dit zorgt ervoor dat de zandwinning in Nederland plaatsvindt op plekken waar de ecologische schade beperkt blijft en een

balans gevonden kan worden tussen de zandwinning en het ecosysteem (de natuur).

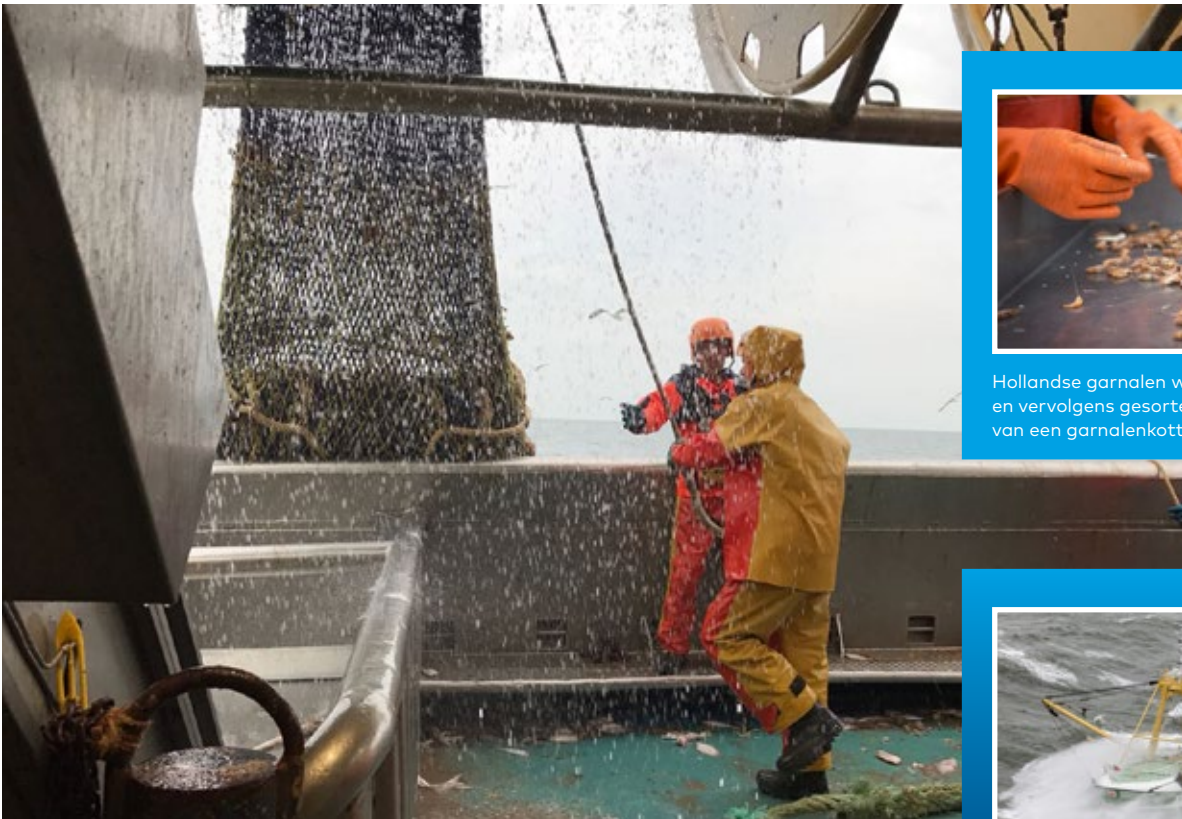
De zandmotor

Naast een streng beleid omtrent zandwinning zijn er ook andere manieren om de gevolgen voor ecologie en biodiversiteit te beperken. De zandmotor-pilot is een voorbeeld van een innovatieve manier om zand op een duurzamere manier in te zetten voor waterveiligheid. Uit onderzoek is gebleken dat de zandmotor gedurende de eerste fase 2011-2015 goed heeft gepresteerd. De zandmotor gaat langer mee dan verwacht en heeft daarnaast positieve gevolgen voor biodiversiteit, natuur en recreatie. Dit laat zien dat de kustsuppleties voor de waterveiligheid en ecologie hand in hand kunnen gaan.

Zandwinning en natuur

Hoewel het druk is op de Noordzee en het steeds drukker zal worden, blijft zandwinning nodig voor de verdediging van Nederland tegen de zee. Door middel van wet- en regelgeving, innovatie en ontwikkeling zorgen we er samen voor dat zandwinning en de natuur op de Noordzee elkaar niet in de weg hoeven te zitten en elkaar zelfs kunnen versterken.

Hollandse garnalen worden gekookt en vervolgens gesorteerd aan boord van een garnalenkotter.

Boomkorkotter KW-45 aan het vissen op doelsoort schol in de Noordzee.

HET GEVECHT TUSSEN VISSERIJ EN ENERGIE

Nederlandse vissers zijn koploper op het gebied van bodemvisserij. Wekelijks trotseren zo'n duizend Nederlandse vissers op honderden kotters de Noordzee en aangrenzende wateren om met een ruim vol verse vis, schaal- en schelpdieren terug te keren naar de haven. Genoeg om miljoenen mensen te voeden.

Het overgrote deel van die vis is bestemd voor consumenten in het buitenland. Nederland behoort wereldwijd tot de top-tien exporteurs van visproducten. Gelukkig ontdekken steeds meer Nederlanders de lekkere en gezonde vruchten van Hollandse bodem. Maar voor hoe lang nog? De visserij wordt ernstig bedreigd door de aanleg van enorme windmolenparken op de meest visrijke visgronden van de wereld.

Bodemvisserij

De visserij op bodemvissen als tong, schol, tarbot, griet, schar, rode poon, kabeljauw, mul, langoustines en garnalen is van oudsher een belangrijke bron van leven voor de

Nederlanders. In de loop van de eeuwen hebben de Nederlandse vissers effectieve vangsttechnieken ontwikkeld en geperfectioneerd. De laatste jaren ligt de nadruk vooral op duurzaamheid en zijn er vangsttechnieken ontwikkeld die beter zijn voor het ecosysteem. Voorbeelden daarvan zijn de visserij met elektrische pulsen, de twinrig, de boomkor met lichtere netten en staandwant.

Duurzame visserij

De Nederlandse visserij vist volgens het principe van Maximum Sustainable Yield (MSY). MSY betekent dat alleen de jaarlijkse aanwas van een visbestand - de biologische rente - mag worden opgevist. Vispopulaties behouden zo voldoende omvang om zich op de lange termijn voort te blijven planten. Jaarlijks wordt door de wetenschap de biologische rente en daarmee het visquotum bepaald. Nederlandse vissers moeten zich strikt houden aan hun eigen quotum. Overtredingen worden zwaar bestraft. Op die manier wordt verzekerd dat toekomstige generaties van de rijkdom van de Noordzee kunnen blijven genieten.

Voedsel versus energie

De Noordzee raakt vol. Visserij en scheepvaart zijn allang niet meer de enige activiteiten die beslag leggen op de ruimte op zee. Zandwinning, windenergie, olie- en gaswinning, defensie, recreatie en natuurontwikkeling kleuren in rap tempo

de Noordzeekaart in. Naar verwachting zal binnen nu en dertig jaar meer dan twintig procent van de Noordzee volgebouwd zijn met windmolenparken op belangrijke visgronden. Voor de vissers blijft er steeds minder ruimte over om te kunnen vissen en daarmee komt de voedselvoorziening in gevaar. Dit is niet alleen een bedreiging voor de consument maar ook voor de vissers, de visafslagen, de havenbedrijven, de visverwerkende industrie, de vishandel, de vistransportsector, het visserijonderwijs en de vissersdorpen. Er is sprake van een gevecht tussen voedsel en energie, terwijl beiden belangrijk zijn.

Onze inzet

De Nederlandse Vissersbond blijft zich inzetten voor voldoende werkruimte voor de visserij. Dat betekent dat er geen windmolens op belangrijke visgronden geplaatst worden en de windmolenparken toegankelijk gemaakt worden voor visserij en natuurontwikkeling.

 Nederlandse Vissersbond
Vissers van de rijke zee!

VISSEN MET DE KOP

IN DE WIND

Meer windmolens op zee, dat zal een groot effect gaan hebben op de visserij. Daarom hebben visserij-organisaties hun krachten gebundeld om een gezamenlijke visie op te stellen over hoe de visserij van de toekomst er uit kan gaan zien met als doel 'Ruimte voor visserij in de Noordzee vol windmolens'. Die ruimte is er, maar dan moeten we met zijn allen serieus kijken wat mogelijk is. En waar mogelijkheden ontbreken, moeten we zorgen voor eerlijke compensatie.

De maatschappij vraagt om duurzame energie, maar wil liever geen enorme windparken op land. De Noordzee volbouwen lijkt een makkelijk alternatief, maar we moeten wel zorgen dat we daar later geen spijt van krijgen. Iedereen profiteert immers van een gezonde zee.

Er is de afgelopen decennia veel veranderd in de manier waarop we voedsel uit zee halen. De visserijdruk is in nauwe samenwerking tussen sector, overheid en wetenschap enorm afgenomen. De visserijsector is dan ook van mening dat de huidige rijkdom van de Noordzee niet alleen is te danken aan het natuurbeleid, maar vooral aan het visserijbeleid.

Effecten onderzoeken

Die rijkdom moeten we koesteren. We moeten ons realiseren dat de energietransitie ook

zorgt voor een natuurtransitie en een visserijtransitie, vanwege de effecten van de enorme windmolenparken op het onderwaterleven en op duurzame visvangst. We weten nog niet goed wat deze effecten zijn en als sector vinden we dat je dan het voorzorgsprincipe moet hanteren: eerst goed uitzoeken wat de gevolgen zijn voordat je iets doet.

Ten westen van IJmuiden is bijvoorbeeld een gebied voor windmolenparken gepland dat even groot is als de hele provincie Noord-Holland. Stel je voor dat we, zonder te weten wat de gevolgen zijn, Noord-Holland weggeven aan energiebedrijven. Dat lijkt onmogelijk, maar op zee gebeurt het.

Inkrimpen

De kosten van de energietransitie gaan verder dan de miljarden euro's die besteed worden aan de aanleg en het onderhoud van windmolenparken. We zullen als maatschappij moeten accepteren dat minder ruimte voor visserij ook betekent dat we de vloot moeten inkrimpen om hoge visserijdruk in overgebleven gebieden te voorkomen. De kosten daarvan zijn inherent aan de ambities van ons energiebeleid.

Windenergie en natuur

Desondanks zien we voor de schepen die overblijven mogelijkheden. De plaatsing van windmolenparken moet in overleg met de visserijsector gebeuren, met als uitgangspunt dat natuur en windmolenparken gecombineerd worden. Als we wind en natuur handiger

combineren, dan kunnen we ook kijken naar het vrijgeven van natuurgebieden die nu niet effectief zijn. We kunnen ook ruimte creëren door visserijbeleid aan te passen en willen toewerken naar een vloottransitie richting modernere schepen, wellicht op waterstof en flexibel inzetbaar.

Van groot naar klein

De kracht zit hem in het optimaal gebruikmaken van de diversiteit binnen de sector. De visiepartners, met een gezamenlijke dekking van 85% van de aanvoerwaarde van de visserij, vertegenwoordigen verschillende soorten visserijbedrijven. Een klein schip zal andere mogelijkheden hebben in een windmolenpark dan een groter bedrijf, waarbij we realistisch moeten zijn over het feit dat over het geheel genomen de totale visserij-activiteit zal afnemen in een gebied waar windmolens staan. Als we kijken naar de toekomst, dan doen we dat samen. Van groot naar klein, maar wel met één doel: ook in een zee vol windmolens zorgen we voor duurzaam gevangen vis en doen we dat met een vloot die naar aard en omvang past bij de nieuwe situatie op de Noordzee.

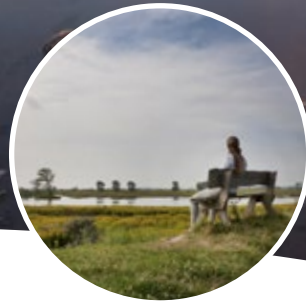
De visie 'Ruimte voor Visserij in de Noordzee vol windmolens' wordt onderschreven door de Redersvereniging voor de Zeevisserij, Garnalenvissersbond, Vissersverenigingen Hulp in Nood en Ons Belang, Vereniging NetVISwerk en de Producentenorganisaties Delta Zuid, Texel, Urk, Wieringen en West (samenwerkend onder koepelorganisatie VisNed).

Visdiefje

Zeehonden aan het zonnebaden

Tiengemeten

Duinparelmoervlinder

Ontdek en geniet zelf van onze unieke kust en zee

Vereniging Kust & Zee zet zich samen met natuurorganisaties, wetenschappers, bedrijfsleven en overheden al bijna 30 jaar actief in voor het behoud en de uitbreiding van de soortenrijkdom aan de Nederlandse kust en in zee. Maar ook voor behoud van de diverse landschappen, zowel boven als onder water. Lees in deze rubriek wat hieraan wordt gedaan en van welke bijzondere soorten dieren, planten en landschappen je kunt genieten.

Een van die geweldige natuurgebieden die onze Nederlandse kust op een karakteristieke manier vormt is wel de Waddenzee met de Waddeneilanden. Adembenemend is hier de getijden-natuur en de bijzondere onderwaternatuur. Deze 'Wildernis van Wereldklasse' is sinds 2009 een Werelderfgoed van Unesco. In 'Natuur beleven aan kust & zee' besteden we dit jaar extra aandacht aan ons mooie en unieke Waddengebied. Nog zo'n mooi en bijzonder staaltje van uitgestrekte natuur is de NLDelta. Dit is de plek waar de Rijn en de Maas de zee ontmoeten. Het Nationaal Park De Biesbosch, de Korendijkse Slikken, de Kwade Hoek en het Haringvliet vormen deze oer-Hollandse deltanatuur.

Momenteel is Delfzijl het toneel waar hard wordt gewerkt om de bescherming tegen de zee, natuur en recreatie hand in hand te laten gaan. Waterschap Noorderzijlvest geeft een kijkje achter de schermen. PWN en Evides dragen zorg voor ons drinkwater. Daarnaast beschermen zij honderden hectare natuur aan de Noord-Hollandse kust en in Zuidwest Nederland. Hun aandacht is nu extra gericht op de bedreigde insecten, nectarrijke bloemen en planten aan de kust. Hieraan kunnen ook jij en ik actief meehelpen.

Ook voor de bescherming van de eeuwenoude Hollandse palingcultuur zijn mensen een belangrijke schakel. Stichting DUPAN legt uit hoe zij dit doen. Alle eerdergenoemde natuurgebieden aan de Nederlandse kust zijn erg vogelrijk. Achter de Hondsbossche Duinen, tussen Camperduin en Petten, ligt 'de Putten', een grote brakwaterplas dat voor trekvogels een belangrijke stop is. Natuurmonumenten werkt hier samen aan een nieuw natuurgebied.

Duinparelmoervlinder

De duinen, een insectenparadijs

Aaah, een lieveheersbeestje! Pas op, een wesp! Van het ene insect houden we meer dan van het andere. Maar ze hebben veel gemeen. In de duinen krioelt het ervan. En we kunnen niet zonder ze.

Boswachter Luc Knijnsberg van PWN zit op zijn knieën op een zanderige duinhelling in het Noordhollands Duinreservaat en speurt in het rond. 'Een mi-vlinder, een weegbreemot, een kleine parelmoervlinder, een grote zijdebij: ik tel zo al vier verschillende insecten. Echt, als je er oog voor hebt, gaat er een wereld voor je open.' Knijnsberg is een liefhebber. Hij kan boeiend vertellen over het insectenrijk. 'Het is ongelooflijk wat insecten allemaal kunnen. Neem alleen al de transformatie van een larve naar een volwassen insect. Zodra het beestje uit zijn cocon komt, weet het wat het moet doen. Het vindt feilloos de plant of struik waar het zich kan voortplanten. De voortplanting is bij insecten sowieso een bijzonder verhaal.

Bij de hoornaar bijvoorbeeld, een bekende wespesoort, slaat de koningin na de bevruchting in het najaar het 'spermapakketje' gewoon een paar maanden op. De mannetjes hebben geen functie meer en sterven; zij houdt een winterslaap en begint in het voorjaar met het bouwen van een nest. Ook de koekoekshommel is een geval apart. Het vrouwtje gaat na de bevruchting op zoek naar een nest van een andere hommelsoort om daar haar eitjes te leggen. Daarna is ze gevlogen, haar jongen groeien op bij een andere moeder. Er zijn zo veel verhalen te vertellen over insecten. Net als iedereen kan ik een hinderlijke mug in de slaapkamer wel schieten. Maar ik heb ontzettend veel waardering gekregen voor insecten.'

Walhalla voor insecten

In de Noord-Hollandse duinen kan insectenkenner Knijnsberg zijn hart ophalen. De duinen hebben verreweg de grootste biodiversiteit van alle landschappen in Nederland. Open en begroeid, droog en nat, hoog en laag: geen duin is hetzelfde en elk type duin trekt zijn eigen planten- en diersoorten aan. 'Nergens vind je dan ook zo'n verscheidenheid aan insecten – en dan kennen we waarschijnlijk nog niet eens alle soorten', zegt Knijnsberg. 'Hier in het Noordhollands Duinreservaat hebben we alleen al meer dan 2.000 soorten kevers en ruim 1.250 soorten nachtvlinders. Zo'n 35 tot 40 soorten dagvlinders en libellen fladderen hier rond.'

Red de wilde bij

'De wilde bij is een graag geziene gast in de Noord-Hollandse duinen. Een flink aantal soorten die in de afgelopen decennia bijna helemaal uit het Nederlandse binnenland zijn verdwenen, kom je nog wél in de duinen tegen. Met prachtige namen als de geelgespoorde houtmetselbij, de heidebronsgroefbij en de duinmaskerbij. Maar het kan natuurlijk altijd beter. Daarom is PWN medeondertekenaar van de Nationale Bijenstrategie. Dit plan moet leiden tot verbetering van de leefgebieden van wilde bijen, zodat het aantal soorten en hun verspreidingsgebieden weer toenemen. Inheemse wilde bloemensoorten inzaaien op voormalige landbouwakkers is zo'n maatregel. De nectarhoudende bloemen trekken hopelijk ook veel andere bestuivers aan, zoals hommels en vlinders.

Zo maakt u van uw tuin een insectenparadijs

U kunt ook zelf het insectenrijk een handje helpen, gewoon in uw tuin. Insecten verstoppen zich graag in buisjes of holle stengels. Ze hebben ook een fijn plekje nodig waar ze kunnen overnachten of zelfs overwinteren. Met stengels, hout en bamboe en een DIY-instructie van internet bouwt u eenvoudig een insectenhotel. U kunt ook niets doen. Dat wil zeggen: laat hout liggen en oude planten staan, blaas niet al het blad weg en laat het gras gerust wat langer worden. In tuincentra zijn zaden te koop van bloemen waar vlinders, bijen en andere insecten dol op zijn. Zo wordt het een gezellige drukte in uw tuin.

Over PWN

PWN is drinkwaterbedrijf en beheerder van de duinen in Noord-Holland. Jaarlijks wordt ruim honderdacht miljoen kubieke meter drinkwater tegen kostprijs geleverd aan bijna 795.500 consumenten, bedrijven en instellingen in de provincie Noord-Holland. Waterzuivering vindt plaats in waterfabrieken te Andijk, Bergen, Heemskerk, Wijk aan Zee en in de duinen. Daarnaast beheert PWN in opdracht van de provincie ruim 7.359 hectare aan natuurgebieden tussen Zandvoort en Bergen. De Kennemerduinen en het Noordhollands Duinreservaat genieten bescherming als Natura 2000-gebied. De gebieden worden beheerd volgens de Barometer Duurzaam Terreinbeheer (niveau Goud) en krijgen ca. zes miljoen keer per jaar bezoek.

Kijk ook op www.pwn.nl.

Basterdzandloopkever

we inheemse wilde bloemensoorten in. Natuurbeheer is keuzes maken. Wij kiezen ook voor het insect. Laten we alles wat hier kruipt, krioelt en vliegt vooral koesteren.'

Vijf voor twaalf

De duinen zijn een walhalla voor insecten. Toch gaat het niet goed met ze. Duitse natuurbeheerders sloegen twee jaar geleden alarm, nadat uit wetenschappelijk onderzoek bleek dat het aantal insecten in bijna dertig jaar met 76 procent is achteruitgegaan. Er is weinig reden om te veronderstellen dat het in Nederland veel beter met de insecten is gesteld. Daar maakt ook PWN zich zorgen om. "Insecten zijn enorme belangrijk voor de natuur", zegt Knijnsberg. "Ze zijn nodig voor de bestuiving van bloemen en planten en zorgen hiermee voor diversiteit in de natuur. Zonder insecten ook geen fruit aan bomen en struiken. Bovendien zijn ze onmisbaar voedsel voor heel veel diersoorten."

In Nederland is echter steeds minder ruimte voor insecten, onder meer door de verstedelijking en de intensivering van de landbouw. Ook de industrie en de aanleg van snelwegen doen de insectenpopulatie geen goed.

Bosrandbeheer

In de duinen beschermen de boswachters van PWN de leefgebieden van insecten en ze creëren er insectenparadijsjes. Knijnsberg: 'Insecten hebben zon en bloemen nodig. Daarom houden we aan de rand van het bos de begroeiing laag en de wandel- en fietspaden open. Dood hout laten we liggen, zodat insecten zich daar kunnen nestelen, en op voormalige landbouwakkers zaaien

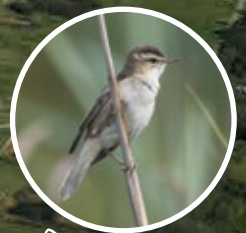
Excursie Ouddorp

Lantaarntjes (paring)

Roerdomp

Rietzanger

Beschermen van 800 hectare natuur

Evides Waterbedrijf levert 24/7 lekker drinkwater in Zuidwest Nederland. Voor het maken van drinkwater gebruikt het drie bronnen: rivierwater, grondwater en water dat geïnfiltreerd wordt in de duinen. Bij drinkwaterzuivering komt ook heel wat natuur kijken. Jeroen Willemsen, verantwoordelijk voor terreinbeheer op en rond de drinkwaterproductielocaties, weet er alles van.

“Samen met mijn collega ga ik over het beheer van zo’n 800 hectare aan natuurgebieden in Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant”, licht Jeroen toe. “Daar zit ook een duingebied bij: de Middel- en Oostduinen op Goeree-Overflakke.”

Natuur

“Mijn belangrijkste taak is het beschermen van de waterwingebieden. Daarbij laten we steeds zien dat natuurbehoud en -ontwikkeling heel goed samengaan met onze publieke taak van drinkwaterlevering. Zo zien we bijvoorbeeld dat bij Ouddorp allerlei inheemse planten terugkomen, die jarenlang waren verdwenen. Dat komt doordat we onze waterwinning afstemmen op de natuur in het gebied. Echt fantastisch dat ons werk tot zulke mooie resultaten leidt.” Het natuurbeheer in de Middel- en Oostduinen wordt uitgevoerd door Natuurmonumenten. Ook in onze andere natuurgebieden werken we samen met Natuurmonumenten en met de provinciale landschappen. Zo kunnen we samen zorgdragen voor natuur én waterkwaliteit.

Duurzaam terreinbeheer

“Duurzaamheid staat centraal in ons werk bij Evides. Sinds 2010 zijn we gecertificeerd voor niveau goud van de ‘Barometer Duurzaam

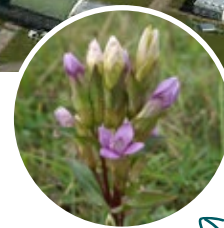
Terreinbeheer’ en elk jaar doen we er alles aan om dat zo te houden. Dit keurmerk vereist onder meer het gebruik van natuurlijke materialen, onkruidbestrijding met behulp van heet water – in plaats van bestrijdingsmiddelen – en hergebruik van materialen”, aldus Jeroen. “Daarbij kijken we ook hoe we onze terreinen aantrekkelijker kunnen maken voor insecten. Dat is echt belangrijk voor de ecologie! Zo hebben we diverse bijenhôtels en stemmen we ons maaibeheer af op de bloeiperiode van wilde bloemen.”

Voorlichting en educatie

“Ik geef graag rondleidingen in onze waterwingebieden. Ik vertel de mensen over de natuur en de manier waarop we water winnen. Door voorlichting en educatie te geven op scholen, zorgen we ervoor dat kinderen al leren om bewuster om te gaan met water en natuur.”

Eigen steentje bijdragen

“Iedereen kan een steentje bijdragen aan een ‘duurzame wereld’. Vogels, egels, insecten: ze zijn allemaal belangrijk. Kies in je tuin voor nectarrijke bloemen en planten die vlinders en bijen aantrekken, of plaats bijvoorbeeld een insectenhotel. Zorg daarnaast voor voldoende schuilplaatsen voor vogels en egels. En tegels eruit, groen erin!

Veldgentiaan

Door niet de hele tuin te bestraten geef je regenwater de kans om in de grond te sijpelen, houd je water vast en wordt het riool minder belast. Vang je water op in een regenton dan kun je hier zelf weer je planten mee verzorgen. Zo creëer je je eigen stukje natuur in je achtertuin of op je balkon.”

Meer weten?

Het grootste deel van deze duinen is vrij toegankelijk voor wandelaars en fietsers op wegen en paden. Entree via de parkeerplaats op de hoek van de Oostdijkseweg en de Helmweg in Goedereede of via wandel- en fietpaden. Kijk voor verdere informatie over onze natuurgebieden, advies voor milieuvriendelijk tuinieren en tips voor waterbesparing op www.evides.nl.

Kijk mee in
360
graden!

Beleef het water en de dijk in Delfzijl

De nieuwe zeedijk

Straks weer schapen op de dijk

Toekomstig stadsstrand

Prachtig uitzicht vanaf een bijzonder terras

Rijke natuur bij de dijk

Laat je positief verrassen en breng een bezoek aan Delfzijl aan de Eems. Je kunt er lekker wandelen, fietsen, uitwaaien en één van de grootste dijkverbeteringsprojecten van Nederland van dichtbij bekijken. Breng meteen ook een bezoek aan het **MuzeeAquarium**, waar de verhalen van de haven, de historie en het water op een aansprekende manier worden verteld. Wil je wat eten of drinken, zwevend boven het water? **Bemachtig dan een stoel op het nieuwe terras van het Eemshotel: één van de meest bijzondere terrassen van Nederland.** Je hebt er een prachtig uitzicht over de Eems, het nieuwe stadsstrand en de kilometerslange dijk. Kinderen vinden het prachtig!

Droge voeten

Dijken bouwen is typisch Nederlands. We staan er over de hele wereld om bekend. Het zijn onze iconen in de eeuwenlange strijd tegen het water. Als gevolg van de klimaatverandering gaat die strijd onverminderd door. Onze dijken zullen in de komende decennia flink opgehoogd moeten worden. Dat is een ongekend grote, complexe en kostbare opgave! Maar ook

hoog nodig, als we droge voeten willen houden tenminste.

Veiligheid

De dijk tussen Delfzijl en de Eemshaven is als eerste in Nederland geselecteerd voor versterking volgens de laatste veiligheidsnormen. Dat is verklaarbaar. Hier daalt de bodem, als gevolg van de gaswinning, terwijl de zeespiegel stijgt door de klimaatverandering. Het gebied heeft bovendien te maken met aardbevingen en dan ligt Delfzijl ook nog eens in de trechter van de Eems, waardoor het water bij storm en vloed extra snel omhoog wordt gestuwd.

Toerisme & leefbaarheid

Gelukkig is er veel begrip en respect voor het werk dat uitgevoerd wordt in opdracht van waterschap Noorderzijlvest. Omwonenden waarderen het feit dat de havenstad veiliger en meteen ook mooier en aantrekkelijker wordt, dankzij de zogenaamde koppelpoortprojecten. Zoals de naam al zegt, gaat het om projecten die gekoppeld worden aan de dijkverbetering. Zo maken de partners (o.a. waterschap, gemeente, provincie) slim gebruik van het feit dat het gebied wordt heringericht. En zo leiden de grote

investeringen in veiligheid meteen ook tot meer toerisme en leefbaarheid, meer innovatie, kennis en werkgelegenheid.

Laat je verrassen!

In het koppelproject Marconi wordt een groot stadsstrand gerealiseerd, waar bewoners en toeristen vanaf 2021 heerlijk kunnen recreëren. Project Dubbele Dijk experimenteert met zilte landbouw. Rijke Dijk creëert getijdenpoeltjes, waarin zeewater achterblijft bij eb en je kreeftjes, garnaaletjes en visjes kunt zoeken. Zo wordt de overgang tussen de dijk en het wad kleiner gemaakt. Kiek over Diek is een prachtig nieuw fietspad bovenop de dijk, waar wandelaars en fietsers een schitterend uitzicht voorgeschoteld krijgen. Bij helder weer kun je vanaf de dijk zelfs Duitsland zien liggen.

TIP: laat je positief verrassen en breng een bezoek aan Delfzijl aan de Eems!

Waterschap **NOORDERZIJLVEST**

Meer informatie:

www.noorderzijlvest.nl/dijkeemshavendelfzijl

Waddenzee: natuur van wereldklasse en
sinds 2009 Unesco Werelderfgoed

Wadden: de kracht van eb en vloed

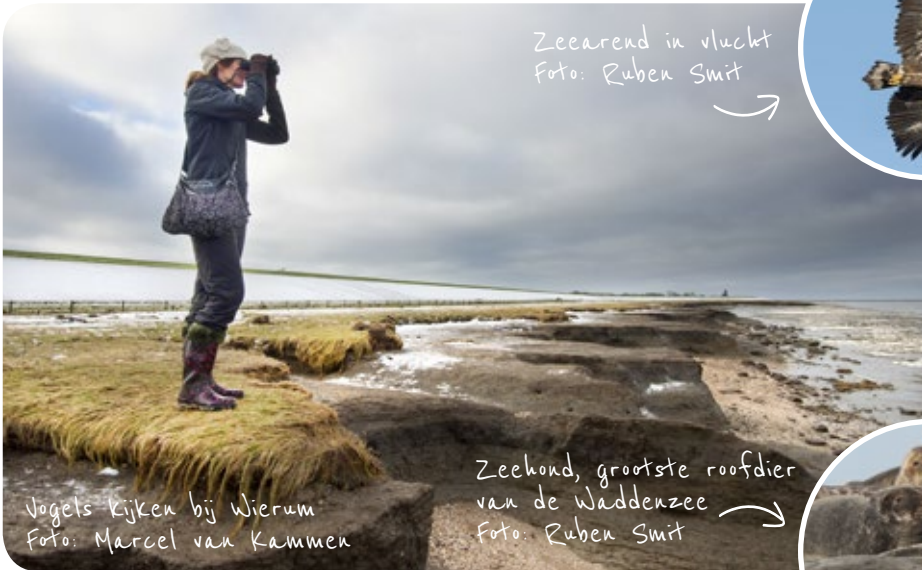
Kracht van het tij

WADDEN

visitwadden.nl

Het waddengebied tussen Den Helder en het Deense Esbjerg is uniek. In dit grootste getijdengebied ter wereld vinden meer dan 10.000 plant- en diersoorten hun thuis. De biomassa per kubieke meter is vergelijkbaar met die van de bodem van een tropisch regenwoud. En weer, wind en water creëren de mooiste wilde natuur: slikken, kwelders, duinen, geulen en zandplaten. Niet voor niets staat de Waddenzee sinds 2009 op de Werelderfgoedlijst van Unesco. Miljoenen weten het gebied te vinden en hun aantal blijft stijgen.

Tegelijk is Waddenzee Unesco Werelderfgoed een kwetsbaar natuurgebied. Dat vraagt om een evenwichtige, meerjarige en vooral gezamenlijke aanpak. Die aanpak is er en heet Visit Wadden.

Zeearend in vlucht
Foto: Ruben Smit

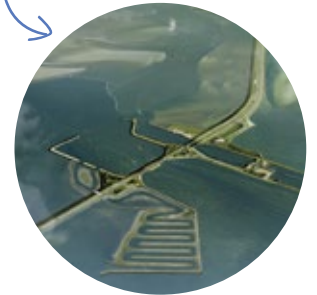
Droogvallen op de bodem van de zee
Foto: Ruben Smit

Vismigratierivier als onderdeel van de nieuwe Afsluitdijk

Zeehond, grootste roofdier van de Waddenzee
Foto: Ruben Smit

Via een webpagina en een app vinden Waddenbezoekers interessante locaties, een selectie van de mooiste fiets-, wandel- en vaarroutes en leuke, boekbare belevenissen in het gebied. Plekken en belevenissen die vaak minder bekend zijn, maar zeker zo aantrekkelijk als de 'klassieke' toeristen-attracties. Met aandacht voor duurzame producten en diensten.

Laatste echte natuur

Visit Wadden trapt af met het verhaal van het Unesco Werelderfgoed. De Waddenzee wordt wel aangeduid als de laatste echte natuur van Nederland. Dit enorme getijdengebied vormt een onmisbare tussenstop voor vele miljoenen vogels en vissen tijdens hun trektocht. Maar je vindt er ook grotere roofdieren als de gewone en grijze zeehond en de zeearend. Zeker als je even de tijd neemt en zorgvuldig kijkt, zie je steeds meer.

Ontdekken, ervaren en onderzoeken

In Waddenzee Werelderfgoed worden ontdekken, ervaren en onderzoeken beloond. Neem bijvoorbeeld de vele schelpdieren, kreeftachtigen en allerlei wormen in holen en gangen in de zeebodem. Ze verraden hun aanwezigheid met sporen, zoals de wadpieren, die grillige hoopjes zand achterlaten. Bij laag water kun je garnalen, krabben en zeesterren vinden. Mosselen en Japanse oesters kunnen grote banken vormen, soms samen met andere schelpdieren en zeepokken. Dit rijke bodemleven verklaart de miljoenen foeragerende vogels die zich met de vloedlijn verplaatsen. Wulpen bijvoorbeeld, kanoetstrandlopers, scholeksters, verschillende meeuwen- en eendensoorten en lepelaars. Een schitterend schouwspel, heel goed te zien vanuit de verschillende vogelkijkhutten.

Relatie tussen mens en zee

Maar ook het watererfgoed staat volop in de belangstelling. Want het waddengebied is de bakermat van vele waterwerken waarmee Nederland een internationale reputatie heeft opgebouwd. Zowel langs de kust als op de eilanden vind je hiervan talrijke sporen. Dat levert veel stof op voor boeiende verhalen over markante bewoners, tot verbeelding sprekende monumenten en prachtige plekjes.

Nederland is gevormd door de relatie met het water. En in het waddengebied vind je hiervan de oudste sporen terug. Terpen en wierden, een fijnmazig dijkstelsel, sluizen, gemalen en oeroude polders. Pas veel later ontstonden de Afsluitdijk en bijvoorbeeld het Lauwersmeergebied. Hier zijn de kust en eilanden grotendeels op de zee veroverd. Een verhaal van pionieren in een ruige omgeving, van ingenieuze vindingen en werktuigbouwkundig vernuft. Van landaanwinning, ontwatering en ook van leven onder zeeniveau, met alle actuele gevaren van dien.

Watericoon Afsluitdijk

Zo werd Nederland een gidslan voor waterveiligheid en waterbeheersing. Dutch Delta Design is wereldwijd een begrip. Langs de hele waddenkust vind je parels van dit watererfgoed. Neem bijvoorbeeld de Afsluitdijk uit 1932. Deze 30 kilometer lange dijk, die eigenlijk een dam is, sloot de Zuiderzee af van de Waddenzee om het achterland en steden als Amsterdam te beschermen tegen natte voeten. Een icoon van de Nederlandse waterwerken; jaarlijks bezocht door honderdduizenden toeristen uit binnen- en buitenland en momenteel volop in de verbouwing voor de komende 100 jaar.

Afsluitdijk Wadden Center

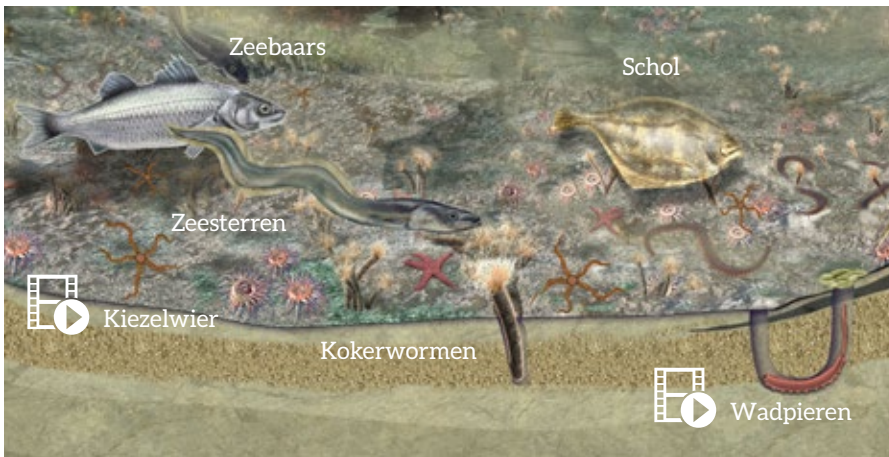
In het nieuwe Afsluitdijk Wadden Center bij Kornwerderzand - ook officieel infocentrum van Waddenzee Unesco Werelderfgoed - kom je alles te weten over deze en vele andere verhalen over De Nieuwe Afsluitdijk, de Vismigratierivier en het watererfgoed in het waddengebied.

Duurzaam toerisme

Dat alles kun je beleven: lekker actief of juist heel relaxed. Het waddengebied biedt tal van inspirerende activiteiten. Blokarten over het strand of kitesurfen bij de Afsluitdijk. Misschien liever wandelen of fietsen langs strand of waddenkant. Overnachten in een kooikershuisje, een verrassend festival, lopen op de bodem van de zee of een food-excursie voor een zilt diner. Of gewoon gezellig winkelen of een museum bezoeken. Er is voor elk wat wils. Of je nu voor een dag komt, midweek of een lang weekend, of het liefst je hele vakantie er doorbrengt, een bezoek aan de Wadden blijft je bij.

Visit Wadden: bijzondere verhalen en routes

Toeristen die via Visit Wadden bewust kiezen voor waddennatuur, cultuur, duurzame logies en dito activiteiten mogen een bestemming verwachten die werelderfgoedwaardig is. Daarvoor werken recreatieondernemers en marketingorganisaties nauw samen. Zo hebben ze inmiddels meer dan 40 bijzondere verhalen samengesteld, die je kunt wandelen, fietsen of varen. Een bijzondere manier op de kracht van eb en vloed zelf te gaan ervaren in het unieke UNESCO Werelderfgoed Waddenzee.

Onzichtbaar Wadden

Heel veel mensen genieten ieder jaar van de stilte, de ruimte en de overweldigende natuur in het Waddengebied. Vogels en zeehonden zijn de grote blikvangers. Maar andere typische Waddenzee-waarden vallen ons minder op. Wie is er nu buiten als het echt donker is? En de natuur onder water lijkt een verborgen wildernis.

Fundament van het Wadden-ecosysteem

Onder water ligt de basis van de bijzondere natuur in de Waddenzee; het fundament. De bodem van het Wad is vol leven. Dat heeft te maken met het relatief ondiepe, twee keer per dag wegstromende water. De zon bereikt makkelijk de zeebodem. Dat leidt tot groei van algen en plankton en dat is voor veel bodemdieren de hoofdmaaltijd. Die bodemdieren zijn weer voedsel voor dieren hogerop in de voedselketen.

Onderwaternatuur aan het licht

Onder water bruist het van het leven, maar het is er vaak troebel door opgewoeld zand. Bij laag water is al wel het nodige te zien; krabben, wadslakjes, een bot, half ingegraven

PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE

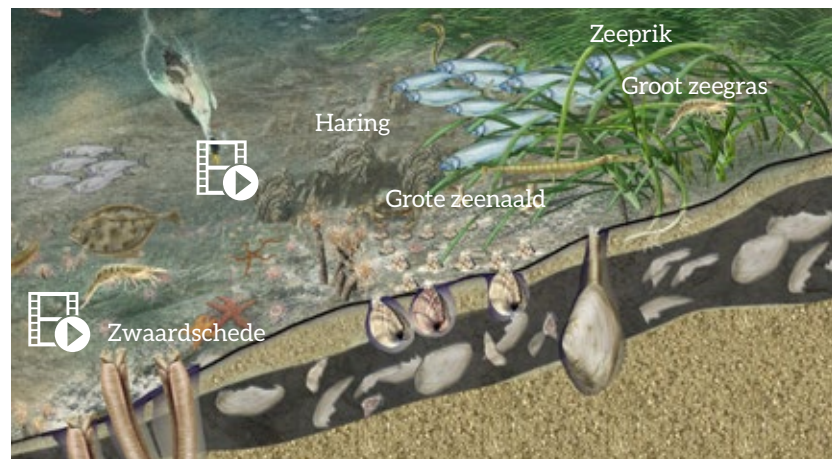

Het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) werkt aan een veerkrachtige Waddeneconomie en een duurzame Waddeneconomie. Door het gebied centraal te stellen en tussen en naast de verschillende partijen te werken, wil PRW middels vier rollen (uitdagen, aanjagen, ontwikkelen en verbinden) samen met alle betrokkenen transities in beweging brengen. Samen op weg naar een rijke Waddenzee voor mens en natuur!
www.rijkewaddenzee.nl @rijkewaddenzee

Beleef de duisternis

- Je ogen hebben minimaal 20 minuten nodig om zich aan het duister aan te passen, dus vermijd helder (kunst)licht, zoals bijvoorbeeld je mobiele telefoon. Hoe langer je in het donker bent, hoe meer je gaat zien.
- De beste periode om sterren te kijken is bij 'nieuwe maan'. Hierdoor heb je geen last van het maanlicht en zijn ook de zwakkere sterren zichtbaar!
- Ontdek in [activiteitencentrum Lauwersnest](#) in Nationaal Park Lauwersmeer de geheimen van de nacht en wordt een ster in de duisternis.
- Met (gratis) apps ontdek je nog meer: Star Chart, Star Walk 2 en andere.
- Het mooist kun je op [Terschelling](#) van de sterrenhemel genieten in het duingebied aan de noordzijde van het eiland.
- In Nationaal Park Lauwersmeer ligt het donkerste fietspad van Nederland.

3D-illustratie van de onderwaterwereld in de Waddenzee. De afbeelding is gemaakt door Nicolle R. Fuller van Sayo Studio in opdracht van het Programma naar een Rijke Waddenzee en de Waddenvereniging. De tekening is gemaakt in samenwerking met de Universiteiten van Wageningen en Groningen, het NIOZ, Bureau Waardenburg, Stichting de Goede Visser en het Alfred-Wegener-Instituut.

in het zand. Ga je dieper, dan kom je in de wereld van de onderwaternatuur. Vissen zoals de zeebaars, harder en haring, een platvis als de schol of de bot, prima voedsel voor de zeehond. Of de zeenaald, familie van het zeepaardje. Op en in de bodem van de Waddenzee is ook veel leven; zeesterren, anemonen en diverse wormen. Op de wadbodem leven biobouwers, soorten die zand vasthouden en beschutting bieden voor anderen. Denk aan mosselen, oesters en kokerwormen. Ook leven er biobrekers, soorten die de wadbodem losser maken, zoals de wadpier en de kokkel.

Sterren stralen

Echte duisternis wordt steeds zeldzamer, omdat overal in de wereld de nachtelijke verlichting toeneemt. Vanuit de ruimte gezien, hoort Nederland 's nachts bij de felst verlichte gebieden van Europa. Nu er steeds minder plekken zijn waar we nog echt van

de nachthemel kunnen genieten, waarden we de waarde van een donkere nachthemel steeds meer. De Waddenzee is één van de donkerste plekken van Nederland. Hier kun je genieten van echte duisternis en van een fonkelende sterrenhemel. Wist je dat je volledige sterrenbeelden kunt zien zoals Orion? En soms zelfs het Noorderlicht?

Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee

Sinds 2015 is natuurgebied De Boschplaat op Terschelling het eerste Dark Sky Park in Nederland. In oktober 2016 volgde Nationaal Park Lauwersmeer. Een Dark Sky Park is een gebied waar het donker is, waar de duisternis behouden blijft en waar bezoekers 's nachts welkom zijn om die duisternis te beleven en de sterrenhemel te zien.

In 2016 heeft PRW samen met ruim 40 organisaties een programma opgezet wat er toe moet leiden dat er een Dark Sky

Werelderfgoed Waddenzee ontstaat en dat organisaties actief duisternis stimuleren.

Trilaterale samenwerking

De Waddenzee van Nederland en Duitsland is werelderfgoed sinds 2009. In 2014 is het deel in Denemarken ook toegevoegd. De Waddenzee is nu in zijn geheel een UNESCO Werelderfgoed. Samenwerking tussen deze drie Waddenzeelands is van onschatbare waarde voor een veerkrachtige Waddeneconomie en een duurzame Waddeneconomie. PRW werkt samen met UNESCO, overheden en ondernemers in Nederland, Duitsland en Denemarken om tot een trilaterale samenwerking te komen waarbij we concreet werken aan het vergroten van de bewustwording en partijen uitdagen om fysieke maatregelen te nemen om de beleving van de nacht te versterken.

Zulte houdt van zout

De kluut is te herkennen aan zijn opgewipte snavel

De tureluur roept zijn eigen naam: tjuululu, tjuululu

De noordse stern vliegt van de Noordpool naar de Zuidpool

Harger- en Pettemerpolder: een echte Noord-Hollandse polder

Achter de Hondsbossche Duinen, tussen Camperduin en Petten, ligt de eeuwenoude Harger- en Pettemerpolder. Dat is een echte Noord-Hollandse polder: plat, weids en altijd wind. Hier is Natuurmonumenten samen met lokale agrariërs, overheden en andere partijen hard aan het werk om er een uniek natuurgebied van te maken.

Binnen de Harger- en Pettemerpolder beheert Natuurmonumenten al sinds de jaren '60 'de Putten'. De afgelopen jaren kocht de natuurorganisatie zo'n 220 hectare aangrenzend grasland om van de Harger- en Pettemerpolder een natuurgebied te maken. En niet zo maar een natuurgebied! Mede door verschillende herinrichtingsprojecten die hebben plaatsgevonden is dit binnendijkse brakwatergebied ondertussen een 'hotspot voor biodiversiteit'.

Duizenden grote sterns

In de zomer van 2015 liet Natuurmonumenten in de Putten met bagger uit deze plas drie schelpeneilanden aanleggen. Het meest opzienbarende resultaat van deze ingreep was dat duizenden grote sterns hier een kolonie zijn gestart. In 2017 broedden er 2.100 paar grote sterns op de eilanden in de Putten, in 2018 zelfs 3.400 paar!

Herinrichting Leihoek

In het noordwesten van de Harger- en Pettemerpolder, nabij de Leiweg, ligt het nieuwe natuurgebiedje de Leie. Natuurmonumenten liet daar in 2018 het project Nieuwe Kleiputten uitvoeren. Bij dat project is een waterpartij van 1,5 hectare gegraven, er zijn kleine eilanden aangelegd en door afgraven is 2 hectare 'saai' grasland omgevormd naar interessant zilt grasland.

Op het nieuwe zilte grasland gaan tal van bijzondere zoutminnende plantensoorten groeien. In de zomer bloeien hier soorten als zulte, ruppia, zeekraal en zilte rus.

Door de hoge dijk en wegen in de directe omgeving van de Leie zijn de nieuwe eilandjes voor grote sterns een beetje te 'benauwd', maar voor kustbroeders zoals bontbekplevier, kluut, visdief en noordse stern zijn het erg aantrekkelijke plekken om te broeden. Weidevogels als scholekster en tureluur vinden een rustige broedplek in het natte, zilte grasland.

Bij de vogeltrek zijn afstanden van 4.000 tot 12.000 kilometer geen uitzondering. De vogels komen dan ook vaak graatmager op hun bestemming aan. Doordat de plasjes in de Leie onder invloed van de Noordzee brak zijn, zitten er grotere prooidieren zoals aasgarnaal en brakwatersteurgarnaal in. Die grotere prooidieren zorgen ervoor dat

vogels weer snel 'opvetten': drie happen en de buik is vol!

Een nieuwe naam: 'de Leie'

De bewoners van de Leiweg, net ten noorden van het nieuwe natuurgebiedje, kozen een naam voor het gebied van het project Nieuwe Kleiputten. Eerder heette het gebiedje Leihoek, nu heet het 'de Leie'. De naamgeving sluit aan bij de beschrijving van het gebied door de historicus Belonje. Hij beschrijft het gebied als 'ondiep water met slenkjes, genaamd de Laij'. Dat is Westfries voor de Leie.

Bijzondere vogels

Al binnen een week na de afronding van de herinrichting wisten enkele bijzondere vogels het nieuwe natuurgebiedje te vinden. Vogelliefhebbers zagen toen de strandleeuwerik en de rosse franjepoot, voor deze polder uniek.

Natuurmonumenten

Meer informatie:

www.nm.nl/natuurgebieden/harger-en-pettemerpolder

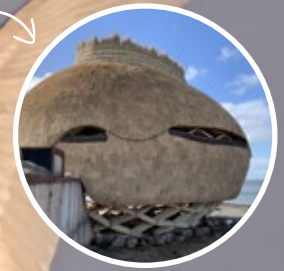
De herinrichting van de Leie is mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de Provincie Noord-Holland, Vogelbescherming Nederland en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

NLDELTA

Eén met water

Vogels kijken vanuit Bird-Ei

→ Verbonden door water en een uniek ecosysteem

← Per kano op zoek naar bevers

Biesboschbeleving bij Biesbosch MuseumEiland

In NLDelta draait alles al meer dan 600 jaar om leven met het water. NLDelta vertelt een typisch Nederlands verhaal. Het verhaal van leven onder de zeespiegel, van tegen water beschermen en van water maximaal benutten.

Rijke deltanatuur

NLDelta is de plek waar de Rijn en de Maas de zee ontmoeten. De monding vormt een rijk en uniek ecosysteem en een internationaal kruispunt voor duizenden vissen en vogels. De delta is een onmisbare schakel in de wereldwijde trekroutes van vogels, om te foerageren, rusten, overwinteren of broeden. Je ziet er lepelaars, kluten, grutto's, grote sterns en roofvogels als de visarend en de zeearend. Nationaal Park De Biesbosch, Korendijkse Slikken en Kwade Hoek zijn bij uitstek gebieden waar je de vogelrijkdom van de delta kunt beleven.

In natuurgebied Scheelhoek vind je een uniek vogelobservatorium: Bird-Ei, een houten reuzenei, dat je bereikt via een tunnel met tal van natuurverrassingen.

Zoet-brak-zout

NLDelta bestaat uit aaneengeschakelde, robuuste natuurgebieden. Het waterrijke oerwoud de Biesbosch, een uniek zoetwater-getijdgebied, met kreken, eilandjes en vloedbossen. Daarop aansluitend het Haringvliet dat de natuurlijke overgang van rivier naar zee vormt en zorgt voor oer-Hollandse deltanatuur; schelpdierbanken, trekvisser, vogelrijke slikkige oevers en in het midden het bijna onbewoonde natuureiland Tiengemetten. Eb en vloed, zoet-brak-zout, hoog en laag; de dynamiek van het water bepaalt alles. Getijdverschillen, variërend van 30 tot 80 cm, zijn merkbaar in de hele delta, tot wel 50 kilometer landinwaarts.

In de Biesbosch kun je fantastisch kanoën. Peddel door de stille kreken op zoek naar bevers en burchten.

Als de laatste pont is overgevaren, is het op Tiengemetten echt stil. Ervaar het vrije eilandgevoel met een overnachting op dit unieke wilderniseiland.

Deltabewoners

De mensen in NLDelta staan bekend als aanpakkers. Overal vind je sporen van het eeuwenlang leven met en van het water. In de Biesbosch, waar de keten van de griendwerkers nog te vinden zijn. In de Noordwaard, waar de rivieren de ruimte krijgen en waar je eindeloos kunt wandelen en fietsen langs vogelrijke wetlands. Langs de Waterlinies, de molens van Werelderfgoed Kinderdijk, de Deltawerken en de historische vestingsteden. Allemaal staaltjes van het pionierend karakter en de vindingrijkheid van de bewoners van de delta.

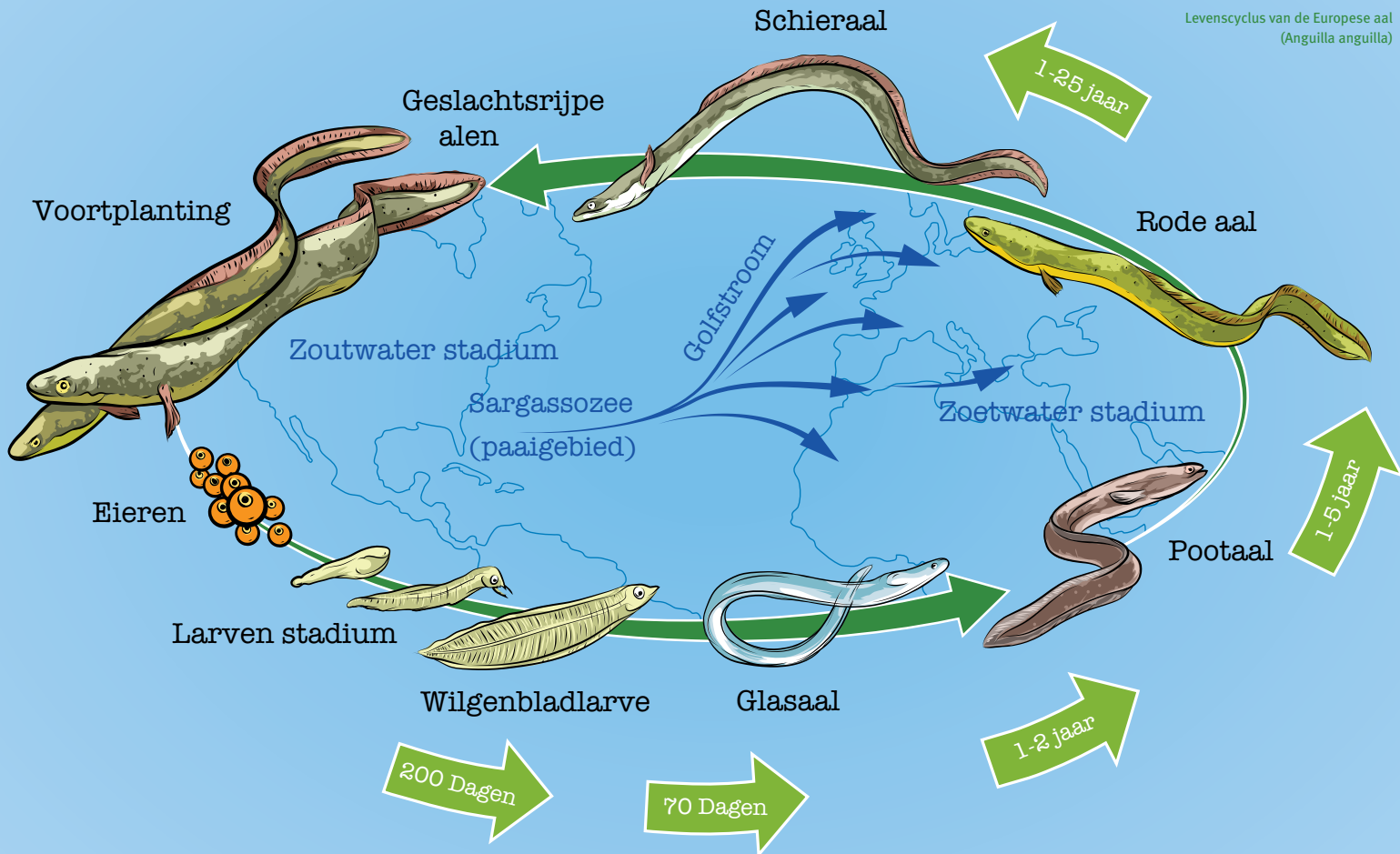
Het Biesbosch MuseumEiland is dé plek om het heden en het verleden van de Biesbosch te beleven. Hier kun je het verhaal van hoe de deltabewoners omgaan met het leven onder de zeespiegel zelf ervaren.

Meer weten?

Kijk dan op www.visitnldelta.nl

NLDELTA

Samen op de bres voor paling

Paling is een trekvis. Hij wordt geboren in de Sargassozee, in de omgeving van de Bermudadriehoek. De jongen komen in het vroege voorjaar met de Golfstroom naar de kust van Europa. Vandaaruit trekken ze de zoete wateren op, landinwaarts. Maar... omdat vanaf de jaren vijftig onze kusten steeds beter worden beschermd tegen overstromingen, kunnen de palingen niet meer trekken. Ze kunnen het zoete water niet meer in. En, net zo rampzalig: als ze volwassen zijn en terug willen naar de Sargassozee kunnen ze er niet meer uit!

Omdat de trektocht van paling onmogelijk wordt gemaakt, is de levenscyclus doorbroken. Daardoor komen er te weinig jonge palingjes bij en is de palingpopulatie de afgelopen 50 jaar flink gedaald. Maar de onderbroken levenscyclus is niet het enige probleem waar paling mee te maken heeft. Denk maar aan overbevissing, stroperij, te grote hoeveelheden natuurlijke vijanden, vervuiling van rivierbodems en te helder oppervlaktewater waarin nauwelijks voedsel zit.

Vele handen maken licht werk

Door alle problemen waar paling mee kampt wordt er vanuit allerlei organisaties nagedacht over oplossingen. Denk daarbij aan vissers, kwekers en handelaren, sportvissers, de overheid, waterbeheerders en natuurbeschermers zoals de Vereniging Kust & Zee. Als zoveel mensen helpen, is de beste manier natuurlijk samenwerking.

Wat doet de overheid?

In 2007 is een Europese wet van kracht geworden die bepaalt dat alle Europese

lidstaten waar paling voorkomt, een nationaal aalbeheerplan moeten hebben. Ook Nederland heeft sinds 2009 zo'n aalbeheerplan. Daarin is onder andere bepaald dat er elk jaar jonge paling wordt uitgezet, dat er tussen september en november (het trekseizoen) niet op paling wordt gevestigd, en dat hengelaars alle paling die ze vangen terug moeten zetten.

Herbevolking met jonge paling

Omdat jonge palingen niet zelfstandig ons land in- en uit kunnen zwemmen, zullen we

Grote, volwassen schieralen worden terug naar zee geholpen

WIST JIJ DAT ...

Paling zit vol mysteries

Waar precies worden jonge palingkjes eigenlijk geboren? Wat eten die jonkies? En waar blijven de ouders als zij jongen hebben gekregen? Over paling is héél veel niet bekend. Wetenschappers nemen aan dat palingen in de Sargassozee paaien, vlakbij Mexico, omdat er ooit palinglarfjes zijn aangetroffen. Maar tot nu toe heeft geen mens daar wel eens palingen gezien... het leven van de paling is een waar mysterie.

Herbevolking is belangrijk voor herstel van de palingstand

Een goede toekomst voor paling

Het Eel Stewardship Fund® maakt de volgende projecten mede mogelijk.

- Herbevolking met jonge paling
- Paling 'over de dijk' helpen
- Volledige traceerbaarheid van alle paling
- Wetenschappelijk onderzoek naar effectief beheer en kunstmatige voortplanting

ze moeten helpen. Door zoveel mogelijk Nederlandse wateren te herbevolken met jonge paling neemt de hoeveelheid paling toe. De jonge paling is afkomstig uit gebieden waar deze anders geen toekomst had. Vanuit de Franse en Engelse riviermondingen worden ze overgebracht naar ideale leefgebieden. Daar kunnen ze uitgroeien tot volwassenen.

Palingen langs barrières helpen

Onze kust is vrijwel geheel afgesloten voor alle trekvisserij, waaronder paling. Nederland kent bijna 15.000 barrières, die palingen zonder menselijke hulp niet kunnen overwinnen. De trektocht van palingen door de Nederlandse binnenwateren is dan ook niet zonder gevaar. Dagelijks worden palingen beschadigd in pompen en gemalen en sterven. Alles bij elkaar neemt dit een flinke hap uit de levenscyclus van de paling. Er zijn inmiddels heel wat slimme oplossingen bedacht om palingen te helpen. Zoals de aalladder. Kunststof tegels met noppen erop, waarlangs de paling zelf omhoog kan klauteren. Waterbeheerders kunnen ook anders met het beheer van sluizen omgaan. Daardoor kunnen palingen weer in- en uitzwemmen, van zoet- naar zoutwater en andersom. Het zijn oplossingen die weinig kosten en veel resultaat geven.

Terug naar zee

Alle waterbarrières aanpassen met visvriendelijke pompen is natuurlijk de beste oplossing. Maar dat kost te veel en duurt daarom nog vele jaren. Ondertussen helpen diverse waterbeheerders en Dupan daarom de palingen tijdens het trekseizoen over de dijken terug naar zee.

Voortplanting in gevangenschap

Wist je dat paling in gevangenschap zich niet voortplant? Al decennia proberen wetenschappers zelf jonge paling te kweken, maar hebben nog geen oplossing gevonden. Misschien dat dit binnenkort dan toch lukt! Op de Universiteit van Wageningen werken wetenschappers uit de hele wereld samen om dit mysterie van de paling op te lossen. Kijk op www.eelric.eu

Weten waar je mee bezig bent

Helpt dat nou wel, al die hulp voor paling? Daar zit 'm nou juist de kneep; want dat weten we dus niet. Wetenschappers breken hun hoofd op die mysterieuze levenswandel van paling. Daarom is het belangrijk dat er goed onderzoek wordt gedaan. Onderzoek naar het effect van herbevolking, naar de palingstand in bepaalde gebieden en naar de manier waarop palingen zich voortplanten. Door goed onderzoek kunnen we de palingstand beter beheer.

Na decennia van daling signaleren wetenschappers sinds 2011 een stijging van de hoeveelheid jonge paling (glasaal) die de Europese binnenwateren probeert te bereiken. De aankomst van jonge paling is de afgelopen zes jaar sterk gestegen. Voor 2019 zijn de berichten vanuit de visserijmonitoring opnieuw zeer hoopgevend.

Jonge palingkjes worden vanuit zout naar zoet water gebracht

Criminele handel in paling-babies voorkomen

De baby-palingkjes die jaarlijks aankomen aan de Europese kusten (vooral Frankrijk), blijken zeer gewild bij criminelen: zij stoppen de jonkies in koffers en vliegen ermee naar China, waar er heel veel geld voor wordt betaald. Maar paling is beschermd en mag Europa helemaal niet uit! De sustainable Eel Group werkt aan een oplossing: certificering van alle palingvangsten in Europa. Door certificering kunnen vissers niet meer vangen dan toegestaan en zien controleurs waar iedere paling vandaan komt en waar die naar toe gaat.

Is paling eten wel verantwoord?

Paling eten kan zeker verantwoord. Let dan wel op het blauwe ESF-logo van het Eel Stewardship Fund®. Dit fonds draagt bij aan projecten voor een versneld herstel van de palingstand en aan een goed beheerde, volledig traceerbare vangst, van de visser tot op je bord.

HOE LANG BLIJFT ZWERFAFVAL LIGGEN?

**MINIMAAL
2-12 JAAR**
SIGARETTENPEUKEN

ONEINDIG
GLAS

**MINIMAAL
50 JAAR**
BLIKJES

1-5 JAAR
IJSSTOKJES

6 MAANDEN
PAPIER

ONEINDIG
PLASTIC

SUPPORTERVANSCHOON.NL

**SUPPORTER VAN
SCHOON^{NL}**